

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

[ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ—ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΑ—ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΗ]

ΕΡΓΑΤΙΚΟΙ ΠΑΙΔΕΣ.

Ὅσῳ ἀναπτύσσεται ἐν τινι τόπῳ ἡ μηχανικὴ βιομηχανία, τόσῳ αἱ μεγάλαι τῆς φύσεως δυνάμεις ἀντικαθιστῶσι τὸ βαρὺ τῆς προτέρας ἀνθρωπίνης ἐργασίας. Πρέπει νὰ σταματήσῃ τις ἐνώπιον τῆς δίκην ἀστραπῆς φευγαύσης σιδηροδρομικῆς ἀμάξης καὶ νὰ φέρῃ κατὰ νοῦν τὰς ἐποχὰς καὶ χώρας, καθ' ἃς ὁ ἐργάτης ἐπὶ τῶν ὤμων ἔφερε τὰ βάρη ἢ ὁδηγῶν δυσκίνητα εἰς ἀμφιβόλους ὁδοὺς ζῶα, ἵνα κρίνῃ περὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς νεωτέρας οικονομικῆς διὰ τῶν φυσικῶν δυνάμεων ἐπαναστάσεως. Τί δὲ νὰ εἴπῃ τις περὶ τῶν ἀπείρων ἐκείνων κωπηλατῶν, τοὺς ὁποίους μετεχειρίζετο ἡ ναυτικὴ ἀρχαιοσύνη, ἀπέναντι τῆς ἀποστολῆς τοῦ διὰ τοῦ πυρὸς ἡσύχως κινουντος ὀγκωδέστατου σκάφη νεωτέρου μηχανικοῦ!

Ἐν γένει τὴν δύναμιν τῶν βραχιόνων ἀντικατέστησεν ἡ δύναμις τῶν μηχανῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ λειτουργία τούτων συνίσταται εἰς τὴν ὑποδιαίρεσιν καὶ ἀπλοποίησιν τῶν ἔργων, διευκολύνεται ἐντεῦθεν ἐπὶ τοσοῦτον ἡ ἐκτέλεσις αὐτῶν, ὥστε μικρὸς παῖς δύναται νὰ ἐπιστατῇ δεδομένην ἐν βαμβακουρικῶ π. χ. καταστήματι μηχανὴν πρὸς μόνον τὸν σκοπὸν νὰ παρέχῃ αὐτῇ τὴν βαμβακῆρὰν τροφήν τῆς καὶ νὰ ἀπαλλάσῃ αὐτὴν βαθμηδὸν ἐκ τῆς πληθώρας τῶν καρπῶν. Τοιοῦτοτρόπως αἱ λεπταὶ χεῖρες τοῦ παιδὸς δύνανται νὰ χρησιμεύσωσι καὶ εἰς τὰς λεπτοφυσέτερας αὐτὰς τῆς μηχανῆς ὑπηρεσίας. Μέτρηται σωματικαὶ καὶ πνευμα-

τικαί δυνάμεις δύνανται ευκόλως νά παρακολουθώσι τήν κλωστήν, νά τήν συνδέωσι καί νά τήν κόπτωσι κατά τήν ανάγκην τῆς τέχνης. Ἄρκει δὲ νά εισέλθῃ τις εἰς μέγα χειροτεχνικὸν μηχανικῆς δυνάμεως κατάστημα, ἵνα θαυμάσῃ τὴν ποσότητα τῶν μικρῶν παίδων, τοὺς ὁποίους τοῦτο συγκεντρώνει. Κατὰ τοῦτο ἡ νεωτέρα κοινωνία εἶναι ἐντελῶς διάφορος τῆς πρὸ αὐτῆς. Οἱ παῖδες λοιπὸν δὲν ἐπλάσθησαν ἀπλῶς πρὸς τὸ παίξιν, ἀλλ' ἐνωρὶς πρέπει νά κερδίσωσι τὸν ἐπιούσιον αὐτῶν ἄρτον. Τοιοῦτος ὁ καθ' ἡμᾶς αἰὼν. Πρέπει νά ὀνομασθῇ σιδηροῦς, ἀργυροῦς ἢ χρυσοῦς; Ἄγνοῶ. Ἐὰν ἐρωτήσωμεν τοὺς παῖδας, εὐρίσκουσι αὐτὸν ὁσημέραι μηχανικώτερον.

Ἄλλ' εἶναι μέγιστον ζήτημα τῶν ἡμετέρων χρόνων, ἐὰν πρέπει ἡ ἀπόλαυσις τῶν ἀναφισθητήτων τῆς μηχανικῆς βιομηχανίας ἀγαθῶν νά ἐξαγορασθῇ διὰ τῆς διαρκοῦς ἐξαντλήσεως τῶν παιδικῶν τοῦ ἔθνους φυτωρίων. Ἡ ἡλικία τὴν ὁποίαν ἡ φύσις ὥρισε πρὸς τὴν πρώτην, τὴν θεμελιώδη, διάπλασιν τοῦ ἀνθρώπου, εἰσάγεται ἐντὸς τῆς ἀτμοσφαιρας τοῦ νεωτέρου βιομηχανικοῦ καταστήματος μετὰ τοσαύτης ὀρμῆς, ὅσην ἐξηγεῖ ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ ἀνάγκη τῶν ἐργατικῶν τοῦ λαοῦ οἰκογενειῶν, εἰς τὰς ὁποίας δὲν ἄρκει τὸ ἡμερομισθιον τοῦ πατρὸς, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ συμφέρον τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων, αἵτινες εἰς τὴν δεξιότητα τῶν μηχανικῶν τῶν καὶ τὴν εὐθηνεῖαν τοῦ παιδικοῦ ἡμερομισθίου εὐρίσκουσι κέρδη οὐχὶ εὐκαταφρόνητα.

Ἐὰν ἐγκαταλειφθῇ ἡ τάσις αὕτη τῆς νεωτέρας μηχανικῆς βιομηχανίας εἰς τὰς ὁσημέραι ἐπιτεινομένας ὀρμάς τῆς ταύτας, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἐν διαστήματι δύο γενεῶν ὁ νέος πληθυσμὸς θά ὑποστῇ σπουδαίας μεταβολᾶς εἰς τὴν ὄλην συγκρότησιν αὐτοῦ, μεταξύ τῶν διαφόρων φάσεων τῆς ὁποίας ἡ φυσικῆ, ἡ ἠθικῆ καὶ ἡ πνευματικῆ ἐποψις ἐλκύουσι κατὰ πρῶτιστον λόγον τὴν προσοχὴν. Ὅποια π. χ. φυσικῆ ἀνάπτυξις ἐντὸς πληθυσμῶν, τῶν ὁποίων ἡ νεαρὰ καὶ ἀπαλὴ ἡλικία ἀναπτύσσεται ἐντὸς τῶν μισασμάτων τῶν μεγάλων ἐκείνων ἀνθρωπίνων συγκεντρώσεων,

τὰς ὁποίας ἐνεργοῦσι τὰ νεώτερα βιομηχανικὰ καταστήματα. Ἀφήσατε εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἀρχηγῶν τῆς βιομηχανίας τὸν προσδιορισμὸν τοῦ χρόνου τῆς ἐργασίας τῶν παίδων τοῦ λαοῦ καὶ ἔπειτα ἀναγνώσετε ἐπὶ τῆς φυσιογνωμίας τούτων, ἐπὶ τῆς ὀρθοστασίας καὶ εὐρωστίας των, τὰ φθορὰ διὰ τὴν ἀνθρωπότητα ἀποτελέσματα.

Ἡ δὲ ἠθικῆ διαφθορὰ ἐν τοιαύταις τοῦ βιομηχανικοῦ πλήθους συσσωρεύσεσιν, εἶναι μείζων ἐτι κίνδυνος. Κατ' ἀκρίβειαν ὁ συγχρωτισμὸς διαφόρων ἡλικιῶν, μακρὰν τῆς ἐν τῇ πατρικῇ ἐστία ἐπιβλέψεως, εἶναι πλήρης σκοπέλων. Συνήθως οἱ μᾶλλον διεφθαρμένοι καθίστανται διδάσκαλοι τῶν ἀπειροτέρων. Μεταβαίνουσι τοιοῦτοτρόπως οἱ παῖδες εἰς τὴν νεότητα καὶ δι' αὐτῆς εἰς τὴν ἀνδρικήν ἡλικίαν χωρὶς νά διέλθωσι διὰ τῆς ἠθικῆς ἐκείνης διδασκαλίας, τῆς ὁποίας αἱ πρῶται ἡλικίαι ἔχουσι τοσαύτην ἀνάγκη. Ὅταν ἔλθῃ ἡ ἐποχὴ τῶν ἐγκλημάτων, τότε παρίστανται οἱ δεσμοφύλακες καὶ οἱ δῆμιοι. Πόσον ὅμως θά ἦτο προτιμώτερον ἂν ἐνωρὶς προεπορευόντο οἱ παιδαγωγοί!

Ἡ δὲ πνευματικῆ ἐποψις δεῖται ἰδιαιτέρας ἀναλύσεως. Ὅταν αἱ ἐργατικαὶ μυριάδες καὶ αἱ ἑκατοντάδες μυριάδων ἐγκαταλείπονται εἰς τὴν μονότονον καὶ θορυβώδη διδασκαλίαν τῆς μηχανῆς, δίδεται βαθμηδὸν εἰσιτήριον εἰς τὰς ἀτοπιώτερας περὶ τῆς κοινωνίας καὶ τῆς οἰκονομίας αὐτῆς ιδέας ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν ἐργατῶν. Δὲν ἀπαιτεῖται εἰμὴ ἡ φαύλη τάξις τῶν ἐκμεταλλευομένων πολιτικῶς ἢ κερδοσκοπικῶς τὰ πλήθη, ἵνα ἀναστήσῃ ἐκ τοῦ μέσου τῶν βιομηχανικῶν κέντρων τὴν ἀγανάκτησιν, ἣτις ἐγκυμονεῖ τοὺς ἐπικινδυνωδεστέρους τοῦ καθεστώτος ἐχθρούς. Τότε ἐννοεῖ ἕκαστος πόσον ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐργατικοῦ πνεύματος προέχει εἰς τὴν ὀρθὴν τῆς κοινωνίας ἀποκατάστασιν. Ὅταν ὑψωθῶσιν οἱ βραχίονες τοῦ πλήθους, τότε ἀναφαίνεται νέον εἶδος ἠθικοφιλοσόφων κλαιόντων τὴν μοῖραν τῆς ἀνθρωπότητος. Πόσον λογικώτερα ἐν τούτοις ἡ πολιτειακῆ ἐκείνη πρόνοια, ἣτις, ὅταν καλῇ τὰς ψήφους τοῦ λαοῦ ἐπὶ τῆς μεγάλης ἐθνικῆς σκηνῆς, φροντίζει συγχρόνως τὴν πνευματι-

κὴν καλλιέργειαν τῶν ἐργατικῶν τάξεων, μὴ ἀνεχομένη τὸν μετασχηματισμὸν αὐτῶν ἐπὶ τοῦ προτύπου τῶν ἐργαλείων, τὰ ὁποῖα ἐκ παίδων βλέπουσιν αὐταί, ὅτι ἀσυνειδίητως κινεῖ ἡ μηχανή.

Τοιαύτας πρὸ ὀλίγων ἐβδομάδων ἐγέννησεν ἐν τῇ ψυχῇ μου ἰδέας τὸ Κακουργιοδικεῖον Ἀθηνῶν. Ἐπρόκειτο περὶ ἐγκλήματος κατὰ τῆς ἀγνότητος παιδὸς δεκαετοῦς ἐντὸς βαμβακουργικοῦ τῆς Λεβαδείας καταστήματος. Ὁ κατηγορούμενος ἦτο παῖς ἐπίσης, δεκατετραετῆς περίπου. Οἱ μάρτυρες ἦσαν τὸ πλεῖστον νέοι καὶ μεταξύ αὐτῶν παῖς ὠδεκαετής. Ἐντύπωσιν μοι ἐπροξένησεν ἡ σωματικῇ, πνευματικῇ καὶ ἠθικῇ τῶν παίδων κατὰπτωσις. Ὅλα τὰ πρόσωπα ταῦτα συνειργάζοντο ἐντὸς τοῦ καταστήματος. Ὅταν ἤλθεν ἡ σειρὰ τοῦ ἐπιστάτου, ὁ Πρόεδρος ἐρωτᾷ αὐτὸν «Πόσα βιομηχανικὰ καταστήματα εἶναι ἐν Λεβαδείᾳ; Ἀπ. Τέσσαρα. — Πρ. Ἐργάζονται καὶ γυναῖκες ἐν αὐτοῖς; Ἀπ. Ὅχι. — Πρ. Παῖδες; Ἀπ. Ναί. — Πρ. Πόσοι; Ἀπ. Περί τοὺς 100. — Πρ. Ποίας ἡλικίας; Ἀπ. Ἀπὸ τῆς μικροτέρας, καθ' ἣν δύνανται νὰ προσφέρωσιν ἐργασίαν τινά. — Πρ. Εἰς ποίαν ἠθικὴν κατάστασιν διατελοῦσιν οἱ παῖδες οὗτοι; Ἀπ. εἰς ἐλεεινήν. — Πρ. Πόσας ὥρας διαρκεῖ ἡ ἐργασία τῶν παίδων τούτων; Ἀπ. Ἀπὸ πρωίας μέχρις ἐσπέρας μετὰ διαλείμματος κατὰ τὴν μεσημβρίαν. — Πρ. Ἐργάζονται τὰ καταστήματα καὶ τὴν νύκτα; Ἀπ. Ναί. — Πρ. Οἱ παῖδες τί πράττουσι κατὰ τὴν νύκτα; Ἀπ. Ἐργάζονται καὶ αὐτοί, διαιρούμενοι μετὰ τῶν λοιπῶν ἐργατῶν εἰς δύο τάξεις, ἡμερησίας καὶ νυκτερινάς. — Πρ. Πόσας λοιπὸν ὥρας ἐργάζονται οἱ παῖδες καθ' ὅλον τὸ ἡμερονύκτιον; Ἀπ. Δέκα τέσσαρας περίπου ὥρας. — Πρ. Ὑπάρχει τρόπος ἵνα ἀκολουθῶσιν οἱ ἐργατικοὶ παῖδες μαθήματα εἰς σχολεῖον τι; Ἀπ. Ὁ σκοπὸς τῶν δὲν εἶναι διὰ γράμματα ἀλλὰ διὰ τέχνην καὶ ἡμερομίσθιον. — Πρ. Πόσον τοιοῦτον λαμβάνουσιν; Ἀπ. Μίαν δραχμὴν μέχρι 1 ἡμέρας. — Πρ. Ἐχουσιν οἱ παῖδες οὗτοι οἰκογενεῖας ἐν Λεβαδείᾳ; Ἀπ. Οἱ πλεῖστοι ἔρχονται ἀπὸ χωρία. — Πρ. Τίς τοὺς προστατεύει; Ἀπ.

Οὐδεὶς. — Πρ. Ποῦ κοιμῶνται; Ἀπ. Πολλοὶ ὁμοῦ εἰς δωμάτια, τὰ ὁποῖα ἐνοικιάζουσι. — Πρ. Ποῦ τρώγουσιν; Ἀπ. Ὑπάρχουσι μικρὰ ἐργατικά ξενοδοχεῖα. — Πρ. Τὴν Κυριακὴν πηγαίνουσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν; Ἀπ. Ὅχι. — Πρ. Πῶς διάγουσι τὰς ἐορτάς; Ἀπ. διασκεδάζοντες καὶ ἀτακτοῦντες.»

Αἱ ἀποκαλύψεις αὗται ἔχουσιν ἐν ὑπερβολῇ τὸ ὀδυνηρὸν. Ἐκ τοῦ ὅτι ἡ Ἑλλάς πολὺ ἐτι ἀπέχει τῶν μεγάλων τῆς νεωτέρας βιομηχανίας διπλωμάτων, δὲν ἔπεται ὅτι πρέπει νὰ ἀναβληθῇ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἢ ἐπὶ τοῦ παιδικοῦ τῆς βιομηχανίας τῆς πληθυσμοῦ ἀνωτέρα τῆς Πολιτείας ἔρευνα. Ἐν Ἐρμουπόλει καὶ ἐν Πειραιεὶ ἡ μηχανικὴ βιομηχανία ὀσημέραι ἐπεκτείνεται. Ὑπάρχουσι δὲ ἐν διαφόροις τῆς χώρας βιομηχανικοῖς κέντροις λίαν ἀνάλογα φαινόμενα πρὸς τὰ ἐν τῇ πεπεκνωμένῃ τῆς Δύσεως βιομηχανίᾳ ἀπαντώμενα. Ἡ οἰκονομικῇ, ὑγιεινῇ, ἠθικῇ καὶ πνευματικῇ ἀνάπτυξις τῶν νέων ἐργατῶν ἐν γένει καὶ τῶν παιδικῶν ἰδιαίτερος εἶναι ἐγκαταλελειμμένη εἰς τὸ δοκοῦν ἀνθρώπων μηδαμῶς μετεωριζομένων εἰς τὸν ὑψηλότερον, τοῦ κοινωνικοῦ συμφέροντος, ὀρίζοντα. Δι' αὐτοὺς εἶναι ἀδιάφορον, ὅτι ἡ ἐξάντλησις τοῦ νεαροῦ πληθυσμοῦ δὲν βραδύνει κατόπιν νὰ ἀποδειχθῇ, καὶ ὅτι ἡ ὠφέλεια ἢ ἐκ τῆς βιομηχανικῆς χρήσεως τῆς ὑπὲρ πολὺ ἀπαλῆς ἡλικίας, καὶ ὡς ἀπλῶς παραγωγικοῦ ὄργανου θεωρουμένης, δὲν ἀντιστοιχεῖ (ὑπολογιζομένων τῶν ὑπὲρ καὶ κατὰ) πρὸς τὰς μᾶλλον ἀμέσους προσδοκίας τῶν ἐργοστασιαρχῶν. Ἐν γένει δὲ ἡ ὑποχρεωτικὴ ἐκπαίδευσις τοῦ λαοῦ δὲν ἔχει ἰσχυρότερον ἀντίπαλον τῆς πρακτικῆς ταύτης. Ὅσῳ καταβαίνομεν εἰς τὰ κατώτερα στρώματα τῆς κοινωνίας, τόσῳ ἢ μὲν ἀνάγκη τῆς ἐκπαιδεύσεως εἶναι ἀπαιτητικωτέρα, ἢ δὲ ἐκπλήρωσις αὐτῆς μᾶλλον δυσκατόρθωτος. Ὁ νομοθέτης λοιπὸν πρέπει νὰ παρέμβῃ μετὰ συντόνου προσοχῆς καὶ μεγάλης ἐπιμονῆς, ἀπὸ τῶν μεγαλειτέρων βιομηχανικῶν καταστημάτων μέχρις ἐκείνων τῶν ἔργων, τὰ ὁποῖα καὶ ἓνα μόνον ἔστω παιδικὸν ἐργάτην ἐνασχολοῦσι. Μεταβῆτε εἰς τὰ Ἀθηναῖκά τοῦ μαρμάρου ἐργοστάσια καὶ

ἐρωτήσατε τὴν σωματικὴν καὶ πνευματικὴν διαμόρφωσιν τῆς ἐν αὐτοῖς ἐργαζομένοις πρώτης ἡλικίας. Σύνηθες θέαμα παίδων ἐπὶ μικρῶν χειραμαξῶν κινούντων ὀγκωδεστάτους λίθους. Ἐπισκεφθῆτε τὰ σιδηρουργεῖα ἐν τῇ πρὸς τὸν ναὸν τοῦ Θεσείως ὁδῷ, πηγαίνετε μέχρι Τριπόλεως, ἐν ἧ ἡ σιδηρουργικὴ βιομηχανία διατελεῖ εἰς σπουδαίαν ἀνάπτυξιν, ἵνα ἴδῃτε ἀπαιδεύτους παῖδας, κατεσκληρότας, ἀθλίως ἐνδεδυμένους καὶ κακῶς τρεφομένους. Δι' αὐτοὺς τὸ πνεῦμα δὲν ἔχει ἄλλους σπινθῆρας ἐκτὸς ἐκείνων, τοὺς ὁποίους ἡ σφύρα διασκορπίζει ἐπὶ τοῦ φλογεροῦ σιδήρου (*).

Ἐν γένει ἡ ἀποστολὴ τοῦ Νομοθέτου ἐπὶ τῆς ἐργασίας τῆς νεαρᾶς γενεᾶς δύναται νὰ διαιρηθῇ εἰς διάφορα κεφάλαια, μεταξύ τῶν ὁποίων θέλω πραγματευθῆ τὰ οὐσιωδέστατα.

Α'. Ἀπαλλαγὴ τῆς μικρᾶς ἡλικίας ἀπὸ πάσης βιομηχανικῆς ἐργασίας. Ἐν Ἀγγλίᾳ μέχρι τοῦ 8^{ου} ἔτους, ὑπάρχει δὲ σκέψεις ἵνα τὸ ὄριον τοῦτο ἀναβιασθῇ πλείοτερον· ἐν Αὐστρίᾳ μέχρι τοῦ 10^{ου}, ἐν Γερμανίᾳ (νομ. Ἀπριλ. 1874) μέχρι τοῦ 12^{ου}, ἐν Γαλλίᾳ (νομ. Μαΐου 1874) μέχρι τοῦ 12^{ου} ἐπίσης, δυναμένης ὁμως τῆς κυβερνήσεως, ἵνα ἐπὶ ὠρισμένων εἰδῶν βιομηχανίας καταβιάσῃ τὸ ὄριον τῆς ἐργατικῆς ἡλικίας μέχρι τοῦ 10^{ου} ἔτους.

Β'. Ἀπαγόρευσις τῆς νυκτερινῆς ἐργασίας εἰς ὅλα ἐκεῖνα τὰ ἄτομα, τὰ ὁποῖα ἕνεκα τῆς νεαρᾶς αὐτῶν ἡλικίας ὑπόκεινται εἰς μείζονας τῆς πονηρίας παραπλανήσεις. Καθὼς οἱ στρατοὶ, οἱ βαδίζοντες τὴν νύκτα, καταλαμβάνονται ἐξ ἀθυμίας πρὸς τὴν περιμένουσαν αὐτοὺς πρωινήν μάχην,

(*) Ἀλλοίμονον εἰς τὰς κοινωνίας ἐκεῖνας, τῶν ὁποίων αἱ ἀνώτεροι τάξεις δὲν γνωρίζουσι ἄλλως ἐν τῇ πόλει ὁδοὺς ἐκτὸς ἐκείνων τοῦ περιπάτου, τῆς διασκεδάσεως ἢ τῆς ἐπιδείξεως. Πρέπει νὰ καταβῇ τις εἰς τὰ κατώτερα στρώματα τῆς κοινωνίας, ἵνα πεισθῇ περὶ τῶν δύο ἀντιθέτων ρευμάτων, τὰ ὁποῖα δημιουργοῦνται ἐν αὐτῇ, ἐξ ἐκείνων οἵτινες ἀπολαμβάνουσι τοὺς ἐκλεκτοτέρους τῆς ἀνθρωπίνης συμβιώσεως καρποὺς καὶ ἐξ ἐκείνων οἵτινες, καταδεδικασμένοι εἰς τοὺς εὐτελεστέρους, ἀγοράζουσιν αὐτοὺς δι' ἰδρώτος καὶ πόνου.

οὕτω καὶ οἱ ἐργατικοὶ πληθυσμοί, ἐξόχως δὲ οἱ νεαροί, ὑπὸ μὲν τοῦ σκότους τῆς νυκτὸς ἐπηρεάζονται, ὑπὸ δὲ τοῦ φωτὸς τῆς ἡμέρας ἀναπτεροῦνται εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἐναρέτου ἐργασίας. Ἐν Ἀγγλίᾳ (1833) μέχρι τοῦ 16^{ου} ἔτους τῆς ἡλικίας, ἐν Γαλλίᾳ (1844) μέχρι τοῦ 13^{ου}.

Γ'. Προσδιορισμὸς τῆς ἐργασίας κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰς ἐργατικὰς τῶν παίδων δυνάμεις. Αἱ ἐργασίμοι λοιπὸν ὥραι τῆς νεαρᾶς ἡλικίας πρέπει νὰ ὑπολογίζωνται κατὰ τὸ κλίμα καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς φυλῆς διὰ τὸ τέλος τῆς μὴ ἐξαντλήσεως τῶν παιδικῶν δυνάμεων ἀπὸ ἀξιοκατακρίτων ὑπερβολῶν. Τοιοῦτοτρόπως ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ μὲν ἀπὸ 8—13 ἐτῶν ἡλικία ἐπιβαρύνεται δι' ἑξαώρου ἐργασίας καθ' ἑκάστην, ἡ δὲ μέχρι 18 διὰ 58 ὥρῶν ἐργασίας κατὰ πᾶσαν ἑβδομάδα. Ἐν Γερμανίᾳ δὲ ἡ ἐργασία τῆς ἡλικίας ἀπὸ 12—14 ἐτῶν ὠρίσθη εἰς 6 ὥρας καθ' ἑκάστην, ἡ δὲ τῆς μέχρι 16 εἰς ὥρας 10. Ἐν Γαλλίᾳ δὲ διὰ τὰς περιπτώσεις τῆς ἐργασίας ἀπὸ 10—12 ἐτῶν ὠρίσθη αὕτη ἑξάωρος, ἀπὸ 12 δὲ καὶ ἐπέκεινα δωδεκάωρος. Ἐν Αὐστρίᾳ δὲ ἡ μὲν ἀπὸ 10—14 ἐτῶν ἡλικία ἐπιβαρύνεται δι' ἐργασίας 10 ὥρῶν, ἡ μέχρι 16 δὲ διὰ 12 ὥρῶν.

Δ'. Ὑποχρεωτικὴ θρησκευτικὴ διδασκαλία κατὰ Κυριακὴν διὰ πᾶσαν τὴν νεαρὰν ἡλικίαν μέχρι τοῦ 18^{ου} ἢ καὶ 24^{ου} ἔτους. Ἡ μέθοδος τῆς διδασκαλίας ταύτης δύναται νὰ κανονισθῇ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν Κυριακῶν Σχολείων, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ 1870—71 ὁργάνισεν ἐν Ἀθήναις ἡ «Σύναξις τῶν Πρεσβυτέρων.» Ὅσοι ἐπεσκέφθησαν τὰ σχολεῖα ταῦτα καὶ εἶδον τὴν λειτουργίαν αὐτῶν δύναται νὰ κρίνωσι περὶ τῆς γονιμότητος, τὴν ὁποῖαν περιέχει ἡ ἰδέα αὕτη. Ἀναλόγως τῶν ἐν τῇ νεαρᾷ ἡλικίᾳ διαφορῶν ἡ θρησκευτικὴ τροφὴ ἐπιδέχεται μεγάλην καὶ σωτηριωδεστάτην ἀνάπτυξιν. Λαὸς, μὴ καλλιεργῶν τὸ θεῖον αἶσθημα, στερεῖται τοῦ ἰσχυροτέρου ἐλατηρίου πρὸς τὴν ὅσον ἔνεστι τελειοτέραν ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν.

Ε'. Ὑποχρεωτικὴ ἐκπαίδευσις εἰς στοιχειώδεις γραμμα-

τικὰς καὶ ἐπιστημονικὰς γνώσεις. Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐργα-
 τικοῦ πνεύματος εἶναι ἀναπόφευκτον ἐφόδιον πρὸς τὴν κοι-
 νωνικὴν ἁρμονίαν. Ὅταν τὰ ἐργατικά πλήθη παρατάσσον-
 ται ἐν Ἀγγλίᾳ ὑπὸ τὴν σημαίαν τῶν συνεταιρισμῶν αὐτῶν,
 νομίζει τις ὅτι εἰς τὰ πρόθυρα εἶναι ἡ ἐπανάστασις. Ἄλλ' ἢ
 ἐπιστήμη καὶ ἡ τέχνη τῆς γραμματικῆς διαφωτίσεως ἐπὶ
 τῶν κοινωνικῶν ζήτημάτων ἐργάζεται τόσο δραστηρίως
 ἐν ταῖς κεφαλαῖς τῶν συσσωματωμένων ἐργατῶν, ὥστε ἡ
 διαδύωσις διαβαίνει ὡς πανήγυρις, χρησιμεύει δὲ
 συγχρόνως καὶ ὡς μάθημα πρὸς τὴν διοικοῦσαν τάξιν καὶ
 ὡς σωτήριος ἐξάτμησις τῆς κοινωνικῆς μηχανῆς. Οὕτως ἐν
 Ἀγγλίᾳ μὲν ἡ ἀπὸ 8—13 ἐργατικὴ ἡλικία ὑποβάλλεται
 εἰς δύωρον καθ' ἑκάστην ἐκπαίδευσιν, ἐν Γερμανίᾳ δὲ ἡ ἀπὸ
 12—14 εἰς τρίωρον, ἀνεξαρτήτως τοῦ ὑπολοίπου (τῆς τε-
 λευταίας ἰδίως χώρας) μηχανισμοῦ περὶ τὴν ὄλην τοῦ νεα-
 ροῦ πληθυσμοῦ ἐκπαίδευσιν.

ΣΤ'. Ὁργανισμὸς ἀναλόγου πρὸς τὰς κοινωνικὰς περι-
 στάσεις ποινικοῦ συστήματος κατὰ τῶν ἀρχηγῶν ἐκείνων
 τῆς βιομηχανίας, οἵτινες παραβαίνουσι τὰς περὶ τῆς παιδι-
 κῆς ἐργασίας νομοθετικὰς διατάξεις. Καθ' ὅσον δὲ ἡ εὐ-
 θύνη ἐπιρρίπτεται ἐπὶ τοῦ δραστηκωτέρου στοιχείου τῆς
 βιομηχανίας, ἦτοι ἐπὶ τῶν ἐπιχειρηματιῶν, ἐξομαλύνεται
 οὕτω διὰ τῆς συγκεντρώσεως ἡ ὁδὸς τῆς τελικῆς ἐπιτυχίας.

Ζ'. Καθιδρύσεις ἰδιαιτέρων δημοσίων ἀρχόντων διὰ τὸ τέ-
 λος ἐν γένει τῆς ἐποπτείας ἐπὶ τῆς παιδικῆς ἐργασίας καὶ
 τῆς καταδιώξεως τῶν κατ' αὐτὴν παραπτωμάτων. Ἄνευ
 τοῦ μέτρου τούτου πᾶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου θέματος νομο-
 θετικὸν ἐπινόημα ἐξαφανίζεται εἰς τὸ κενὸν ὅπως ὁ ἦχος.
 Ἐδοκιμάσθη κατὰ πρῶτον ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν ἧ ὅλα τὰ τοιαύ-
 τῆς φύσεως μέτρα ἐναυάγουν δι' ἔλλειψιν ἐιδικῆς ἐπ' αὐ-
 τῶν δημοσίας λειτουργίας. Ἀφ' ἧς ὁμως ἐποχῆς (1833)
 διωρίσθησαν 4 ἀνώτεροι καὶ 20 ὑποδέστεροι ἐπόπται, ἐξη-
 σφαλίσθη ἡ πρακτικὴ τῆς νεαρᾶς ἡλικίας προστασία.

Ἡ βᾶσις αὕτη τῆς Ἀγγλικῆς πείρας εἰσῆλθεν ἐν τῇ τε-
 λευταίᾳ Γαλλικῇ νομοθεσίᾳ, ἤρχισε νὰ καταλαμβάνῃ τὰ

πνεύματα ἐν Γερμανίᾳ καὶ προάρισται νὰ δώσῃ ψυχὴν εἰς
 ἅπαντα τὸν ἐργατικὸν τοῦ νεωτέρου κόσμου βίον. Ὑπενθυ-
 μίζει ὑπὸ τινα ἔποψιν τοὺς ἀρχαίους τῆς καθ' ἡμᾶς Δημο-
 κρατίας παιδονόμους καὶ πρέπει νὰ θαυμάσῃ τις τὴν σύνεσιν
 τοῦ ἐν Ἀγγλίᾳ πολιτεύματος, ὅτι διὰ παραπλησίων ὀργα-
 νισμῶν ὁσημέραι συνεταιρίζει τὰ ἐργατικά πλήθη μετὰ τῶν
 ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους. Τοιοῦτοτρόπως κατὰ πᾶν ἔτος
 ἀναγινώσκονται ἐν τῇ Βουλῇ τῶν Κοινοτήτων αἱ ἐκθέσεις
 τῶν δημοσίων ἐπὶ τῆς παιδικῆς ἐργασίας ἀρχόντων. Ὅ-
 ποῖον φῶς διαχέουσιν αἱ λεπτομέρειαι τῶν ἐρευνῶν αὐτῶν
 καὶ ὁποῖος σύνδεσμος ἐντεῦθεν μετὰ τῆς διανοομένης
 πολιτείας καὶ τῆς ἐργαζομένης κοινωνίας διὰ
 τοῦ μέσου τῆς νέας ἐν ταύτῃ γενεᾶς!

Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην μεγάλη καὶ εὐρεία ὁδὸς ἐπι-
 φυλάσσεται εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς ἐλευθερίας ἐμπειρίαν.
 Ὅσω στενώτερος ὁ σύνδεσμος τῶν ἐλευθέρων πολιτευμά-
 των πρὸς τὰ ἐργατικά πλήθη, τόσο οἱ κίνδυνοι τῆς νεω-
 τέρας κοινωνίας ἀπέναντι τοῦ ἀπολυτισμοῦ ἐκμηδενίζονται.
 Ἄνθρωποι, τῶν ὁποίων ἡ πρόοδος ἀποτελεῖ τὸ διηνεκὲς τοῦ
 πολιτεύματος μέλημα, κλείουσι τὰ ὦτα αὐτῶν πρὸς τοὺς
 πειρασμούς, εἴτε ἀνωθεν εἴτε κάτωθεν παρασκευάζονται
 οὔτοι.

Ἐργασία καὶ ἐλευθερία εἶναι αἰώνια σύμβολα
 τῆς τελικῆς τῶν λαῶν ἀναπτύξεως. Ἡ μὲν ἀδελφότης
 αὐτῶν κτυπᾷ εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, ἡ δὲ ἰερότης των καὶ ὁ
 φωτισμὸς των ἀποτελεῖ τὸν ἀκρογωνιαῖον λίθον τοῦ
 νεωτέρου πολιτισμοῦ. Ἡ παιδικὴ οὕτως ἐργασία ἀποτελεῖ
 σπουδαίαν σελίδα τοῦ μεγάλου ἐκείνου προβλήματος, ὅπερ
 περιλαμβάνει τὴν περαιτέρω κοινωνικὴν διαρρύθμισιν, καὶ
 πρέπει νὰ εὐχρηθῶμεν, ὥστε ἐνωρὶς νὰ μελετηθῇ καὶ ἐν τῇ
 ἡμετέρᾳ χώρᾳ. Μήπως ὁ μῦθος τοῦ Προμηθέως καὶ Ἐπι-
 μηθέως δὲν εἶναι τῆς Ἑλληνικῆς διανοίας προῖόν;

ΠΕΡΙ ΜΕΤΑΔΟΣΕΩΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΤΑΙΣ ΓΥΝΑΙΞΙ.

Μεταξύ τῶν διαφόρων ζητημάτων, τὰ ὅποια ἀναφαίνονται ἐν τῇ νεωτέρᾳ κοινωνίᾳ διὰ τοῦ σεβασμίου τῶν μεγάλων κατ' αὐτὰ ἀριθμῶν ὄγκου, τὸ τῆς γυναικὸς κατέχει λίαν διακεκριμένην θέσιν· οὐ δὲν ὀλιγώτερον, πρόκειται περὶ τοῦ ἡμίσεος ἀνθρωπίνου γένους. Ἡδὴ ἡ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ἐνησχολήθη ἐν τοῖς προηγουμένοις (φυλ. 12^ω καὶ 16^ω) ἐπὶ δύο ὄψεων τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ζητήματος: 1) περὶ τῆς ἐν τῷ γάμῳ χειραφετήσεως τῆς γυναικὸς καὶ 2) περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτῆς ἐκπαιδεύσεως. Ὁφείλομεν δὲ χάριτας πρὸς τὸν ἡμέτερον σοφὸν καθηγητὴν τοῦ ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου κ. Ν. Ϊ. Σαρρίππου διὰ τὴν, ἐκ τοῦ ἔτι ἀνεκδότου β' τόμου τοῦ συνταγματικοῦ δικαίου πολυτίμου συγγράμματός αὐτοῦ, δοθεῖσαν ἡμῖν πρὸς δημοσίευσιν ἐπομένῃν μελέτην ἐπὶ τῆς πολιτειακῆς τῆς γυναικὸς ἀποστολῆς.

... Εὐκαιρον ἡγοῦμεθα διαλαβεῖν τινα περὶ ζητήματος κοινωνικοῦ ὁσημέραι μείζονας τὰς διαστάσεις λαμβάνοντος, λέγομεν δὲ, περὶ τοῦ εἰ δεῖ καὶ γυναιξὶ μεταδιδόναι τῆς πολιτείας.

Τὸ ζήτημα ἐπραγματεύθησαν καὶ οἱ ἀρχαῖοι, ἀλλ' ὑπὸ τὴν κοινωνικὴν μόνον ὄψιν οὐχὶ δὲ καὶ τὴν πολιτικὴν. Οὕτως ὁ Πλάτων, περὶ ἀγωγῆς τῶν γυναικῶν, ὡς τιχτουσῶν τοὺς πολίτας καὶ τούτων τὴν ἐπιμέλειαν ἔχουσῶν, ἐν τῇ νηπιακῇ τοῦλάχιστον ἡλικίᾳ, πραγματευόμενος, ὡς μάλα σπουδαῖον ἠγήσατο ἐγγυμνάζεσθαι τὰς τῶν φυλάκων καὶ κοινωνεῖν τοῖς ἀνδράσι πολέμου τε καὶ φυλακῆς καὶ εἶναι πάντων πάσας κοινὰς, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ τέκνα ⁽¹⁾. Ὁ δ' Ἀριστοτέλης, τοῦ Πλάτωνος τὰς περὶ

(1) «Ἀποδοτέον δὴ ταῖς τῶν φυλάκων γυναιξίν, ἐπεὶ περ ἀρετὴν ἂντι ἱματίων ἀμφιέσονται, καὶ κοινωνιᾶν πολέμου τε καὶ τῆς ἄλλης φυλακῆς τῆς περὶ τὴν πόλιν, καὶ οὐκ ἄλλα πρακτέον· τού-

ταῦτα θεωρίας καλῶς ἀνασκευάσας, τὸ μέγ' ἀπὸ τῆς κοινότητος τῶν γυναικῶν ἄτοπον κατέδειξε διὰ τε τὴν ἀξίαν τῆς γυναικὸς καὶ τοῦ γάμου τὴν ἀγνότητα ⁽²⁾, ἔτι δὲ καὶ περὶ τὰς διαφορὰς ἐφιλοσόφησε ⁽³⁾. Καὶ ὁμοίως ὁ δαιμόνιος ἀνὴρ, μεθ' ὅλην τὴν ἐν αὐτῷ διασπῆσιν διάνοιαν, κατηγάθη, ὡς καὶ ἐπὶ τῇ περὶ τοῦ φύσει δούλου θεωρίᾳ, εἰς ἀντίφασιν πρὸς ἑαυτὸν (§ 92 σημ. 6). Οὕτω συνέβη αὐτῷ καὶ περὶ τὴν γυναῖκα· ὁμολογεῖ γὰρ ἔχειν αὐτὴν τὸ βουλευτικόν, ἐπάγεται δ' ἀμέσως ὅτι ἄκυρον ἔχει αὐτό ⁽⁴⁾. Ἄλλ' ἐὰν ἔχη, πόθεν τὸ ἄκυρον; σιωπᾶ ὁ φιλόσοφος· ὅθεν τοῦ ἀκύρου μὴ ἀποδεικνυομένου, πῶς ἄρα δικαιωθήσεται ὁ ἀρνούμενος αὐτῇ τὴν τούτου ἐνέργειαν ⁽⁵⁾, μάλιστα δ' ἐπειδὴ αὐτὸς οὗτος ὁ Ἀριστοτέλης προσομολογεῖ, ὅτι πρὸς τὸ σπουδαῖον εἶναι τὴν πολιτείαν ἀνάγκη καὶ τὰς γυναῖκας

ἵππων δ' αὐτῶν τὰ ελαφρότερα ταῖς γυναιξίν ἢ τοῖς ἀνδράσι δοπέον διὰ τὴν τοῦ γένους ἀσθένειαν. Ὁ δὲ γελῶν ἀνὴρ ἐπὶ γυμναῖς γυναιξί, τοῦ βελτίστου ἕνεκα γυμναζομένης, ἀτελεῖ τοῦ γελοῦ σοφίας δρέπων καρπὸν, οὐδὲν οἶδεν, ὡς εἰσικεν, πέφ' ὃ γελᾷ οὐδ' ὅτι πράττει· κάλλιστα γὰρ δὴ τοῦτο καὶ λέγεται καὶ λελέξεται, ὅτι τὸ μὲν ὠφέλιμον καλόν, τὸ δὲ βλαβερὸν αἰσχρόν... Τὰς γυναῖκας ταύτας τῶν ἀνδρῶν τούτων πάντων πάσας εἶναι κοινὰς, ἰδίᾳ δὲ μηδενὶ μηδεμίαν συνοικεῖν· καὶ τοὺς παῖδας αὐκοῖνοὺς, καὶ μήτε γονεᾶ ἔκγονον εἰδέναι τὸν αὐτοῦ μήτε παῖδα γονεᾶ.» Πλάτων. πολιτ. Ε σελ. 457.

(2) Ἀριστοτέλ. πολιτ. Β, α συμπεραίνει δ' ἐν § 17 ὡς ἐξῆς· «ἐν δὲ τῇ πόλει τὴν φιλίαν ἀναγκαῖον ὑδραρῆ γίνεσθαι διὰ τὴν κοινωνίαν τὴν τοιαύτην, καὶ ἡμιστὰ λέγειν τὸν ἐμὸν ἢ υἱὸν ἢ πατέρα, ἢ πατέρα υἱόν.»

(3) Ἀριστοτέλ. πολιτ. Α, ε § 8 καὶ Γ, β § 10.

(4) «Ὁ μὲν γὰρ δούλος ὅλως οὐκ ἔχει τὸ βουλευτικόν, τὸ δὲ θῆλυ ἔχει μὲν, ἀλλ' ἄκυρον· ὁ δὲ παῖς ἔχει μὲν, ἀλλ' ἀτελεές.» Ἀριστοτέλ. πολιτ. Α, ε § 6.

(5) «Σχεδὸν δὲ ταυτόν ἐστι τὸ ζητούμενον καὶ περὶ γυναικὸς...» εἰ μὲν γὰρ δεῖ ἀμφοτέρους μετέχειν καλοκαγαθίας, διὰ τί τὸν μὲν ἄρχειν δεοῖ ἄν, τὸν δὲ ἀρχεσθαι καθάπαξ;» Ἀριστοτέλ. πολιτ. Α, ε § 4.

εἶναι σπουδαίας ὡς ἀποτελούσας τὸ ἥμισυ μέρος τῶν ἐλευθέρων ⁽¹⁾;

Ὡς ἀληθῶς μέγα τὸ πρόβλημα καὶ πολὺ ἔχον τὸ σπουδαῖον ὠμολογημένου γάρ ὄντος, ὅτι πρὸς καλὴν κατασκευὴν τῆς πολιτείας δεῖ καὶ τὴν γυναῖκα εἶναι σπουδαίαν, πῶς γενήσεται αὕτη τοιαύτη ἐὰν μὴ καὶ σπουδαίας τύχη ἀνατροφῆς ⁽²⁾; πῶς δὲ τοῦτο, ἐὰν μὴ ἀναγνωρισθῇ αὕτη

⁽¹⁾ Ἀριστοτέλ. πολιτ. Α. ε. § 12. «Ὅρα καὶ κατωτ. § 422. Παρατηροῦμεν δὲ, ὅτι πρῶτος ὁ Σταγειρίτης παρετήρησεν, ὅτι αἱ γυναῖκες τὸ ἥμισυ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀποτελοῦσιν.

⁽²⁾ «Ὅτι ἡ γυνὴ ἐπιδεκτικὴ ἐστὶ σπουδαίων λόγων, ἀντὶ πάσης ἄλλης ἀποδείξεως, καὶ περὶ ἡ πείρα διὰ τῶν καθ' ἡμέραν συμβαινόντων πᾶσαν αἴρει ἀμφισβήτησιν, ἐπαγόμεθα ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἡμῶν πρόγονοι ὑπὸ γυναικεῖαν μορφήν καὶ εἶδος ἐφαντάσθησαν τὴν Ἀθηνᾶν, τὴν θεᾶν τῆς Σοφίας. Ἰδοῦ δὲ τίνα περὶ γυναικῶν ἐλέγομεν ἐν τῇ ὁμιλίᾳ ἡμῶν τῆς 17 Δεκεμβρίου 1871 τῇ γενομένῃ ἐν τῷ φιλολογικῷ συλλόγῳ Παρνασσῶ περὶ τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ μέλλοντος τῆς ἐλευθερίας. «Ἡμεῖς ἐσμεν οἱ αἴτιοι τῶν κακιῶν ἧς ἀποδίδομεν ταῖς γυναῖξί. Κατακλείομεν αὐτάς ἐν τῷ οἴκῳ, ἐν ᾧ πᾶσι δὲ δυσπιστοῦμεν πρὸς αὐτάς· ἀμφιβάλλομεν ὅτι ἀγαπῶσιν ἡμᾶς, ζηλότυποι δὲ γινόμενοι ἀξάνομεν τὴν πονηρίαν αὐτῶν· νομιζόμεν αὐτάς σπαταλάς, ἐφ' ᾧ πάσης διαχειρίσεως χρημάτων ἀποστεροῦμεν αὐτάς καὶ φιλοχρημάτους καθίσταμεν· ἀπομακρύνομεν αὐτάς πάσης σπουδαίας μελέτης, μὴ κατορθοῦντες ὅμως ἀφαιρέσασθαι αὐτάς καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ σκέπτεσθαι, παραδίδομεν αὐτάς εἰς σκέψεις ἐπιβλαβεῖς διὰ τὴν εἰρήνην ἡμῶν· δίδομεν αὐταῖς ἀνατροφὴν, ὅτι πᾶσαν γυναῖκα οὐ δεῖ θέλειν εἰ μὴ ὅ,τι καὶ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἐπομένως ἐπειδὴ ἡ θυγάτηρ βλέπει ὅτι ἡ μήτηρ ὡς μητέρα ἐν λογίζεσθαι ἐν τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ οἴκου καὶ ὅτι ὁ πατὴρ ἐστὶ τὸ πᾶν, ἅτ' ἀπόλυτος κύριος καὶ δεσπότης τῶν τοῦ οἴκου πραγμάτων, μένει τις τοῦ λοιποῦ ἐλπίς, ὅτι ἐστὶ δυνατόν ὑψωθῆναι τὴν γυναῖκα ἀπὸ τῆς καταπτώσεως εἰς ἣν ἡγάγομεν αὐτήν; Οὕτω μὴ δυναμένη ἡ γυνὴ ἀσχολεῖσθαι περὶ σπουδαία, κατ' ἀνάγκην τρέφει τὰς ἑαυτῆς φροντίδας εἰς τὰ μάταια· πρὸς ταῦτα γὰρ ἀφίεμεν αὐτῇ πλήρη τὴν ἐλευθερίαν· οὕτω δὲ καταντᾷ ἐφ' ἐν καὶ μόνον πρᾶγμα συγκεντρῶσαι πᾶσαν τὴν προσοχὴν αὐτῆς, πῶς ἐστὶ

ὄση καὶ τῷ ἀνδρὶ ἐλευθερία; εἰ δὲ τοσαύτης κάτοχος ἐστὶ, πῶς μὴ μεταδοῦναι αὐτῇ καὶ τῆς ἀρχῆς;

Χάρις τῷ χριστιανισμῷ, ὅς διὰ τῆς ὀρθῆς φιλοσοφίας προάγει ἐν τῷ πολιτισμῷ τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἡ γυνὴ νῦν οὔτε ἢ ἐν τῇ γυναικωνίτιδι τοῦ τρυφηλοῦ Ἀσιανοῦ ἀποκλειστος πρὸς θεραπείαν τῆς ἀκολασίας αὐτοῦ ἐστίν, οὔτε ἢ ἐν manu τοῦ Ῥωμαίου πολεμιστοῦ, οὔτε ἢ διὰ τὴν ἀγορὰν καὶ τὰς εἰσάρας παρημελημένη τοῦ Ἀθηναίου, οὔτε ἢ γυμνὴ ἐν ἀνδρῶν θεᾷ γυμναζομένη Σπαρτιάτις· τυγχάνει γὰρ ἢ νῦν γυνὴ μᾶλλον ἐλευθερίου ἀγωγῆς καὶ ὁσημέραι οὐ μόνον χρήσιμον ἀλλὰ καὶ ἐνεργὸν τῆς κοινωνίας μέλος γίνεσθαι· ἔχει γὰρ ἰδιοκτησίαν, κόρη δὲ ἢ χήρα ἐλευθέρως διαχειρίζεται αὐτήν, ὡς καὶ ἔγγαμος ἐὰν μὴ προικῶσθαι ⁽¹⁾,

αὐτῇ ἐφικτὸν διὰ τῆς ματαιότητος κυριεῦσαι τοῦ δεσπότη αὐτῆς καὶ, ἀληθῆς Ὀμφάλῃ, κρατεῖν παρὰ τοὺς πόδας αὐτῆς δέσιμον τὸν Ἡρακλῆ τοῦ οἴκου, ἐν δὲ τῇ ἰδιοτροπιᾷ αὐτῆς καὶ ραπίζει τὴν παρειάν αὐτοῦ τῷ σανδαλίῳ αὐτῆς. Οὕτω μὴ δυναμένη εἶναι ἴση πρὸς ἴσον καὶ ἐλευθέρη πρὸς ἐλεύθερον ἡρμοσμένη ἀνδρα καταντᾷ παίζει τὸν ἀνδρα ὡς ἀνδρείκελον.

Ἰδοῦ οἱ καρποὶ, οὓς ἐν τῷ γάμῳ καρποῦται ἀνὴρ ὁ μὴ διαπλάττων τὸ ἦθος τῆς γυναικὸς πρὸς μεγάλα καὶ σπουδαία. Ὁ τοιοῦτος πάντως ἐστὶ μίαν ἡμέραν τὸ θῦμα τῆς ἑαυτοῦ γυναικὸς. Ὡς δ' ἐν παμβασιλείᾳ οἱ κόλακες διηνεκῶς προσπαθοῦντες θεραπεύειν τὰς ὑδρέξεις τοῦ δεσπότη καταρτοῦσι κυριεῦσαι αὐτοῦ, οὕτω καὶ αἱ γυναῖκες ἀναγκαζόμεναι γενέσθαι οἱ κόλακες ἡμῶν καταντῶσι δεσπότηαι ἡμῶν. Δούλη ἢ γυνὴ ἐκτέθαστο ἀπάσας τῶν δούλων τὰς κακίας, ἐλευθέρη κοσμηθήσεται δι' ὅλων τῶν κοσμοῦσων πάντα ἀληθῶς ἐλεύθερον ἀρετῶν» κ.τ.λπ. Μέτιθι καὶ ἅπαν τὸ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ φιλοσοφίᾳ τοῦ δικαίου περὶ γάμου κεφάλαιον, ὡς καὶ τὴν ἐν τῷ Ἀθηναίῳ τοῦ ἔτους 1872 μελέτην ἡμῶν περὶ τῆς κατὰ διαφόρους χρόνους καὶ τόπους καταστάσεως τῆς γυναικὸς, ἢν, Θεοῦ συνευδοκῶντος, ἐξακολουθήσομεν μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων.

⁽¹⁾ «Μὴ γὰρ ἡ γυνὴ οὐκ ἔχει τὴν ἰκανότητα πρὸς τὸ ἀσχολεῖσθαι εἰς ὑποθέσεις τῆς βιωτικῆς; Παράδοξος ἢ ὑποστήριξις τοιαύτης προτάσεως ὅταν ἐν τῇ ἐξοχῇ ἀπαντᾶται γυνὴ γεωργός, χήρα ἐνίοτε, διευθύνουσα δέκα πέντε, εἴκισιν ἐργάτας, πέμπουσα τοὺς μὲν

συγγράφει, διδάσκει, συναναστρέφεται μετὰ τῶν ἀνδρῶν καὶ ὡς εἰπεῖν ἀπ' αὐτῆς διαπλάττονται τῆς κοινωνίας τὰ ἤθη καὶ οἱ τρόποι. Εἰ δὲ ταῦτα, ἄρα καὶ ἐνδιαφέρεται ἀμέσως εἰς τὰ τῆς πολιτείας· εἰ δ' ἐνδιαφέρεται, τίνας ἔνεκεν ἀπείργειν αὐτὴν τῶν κοινῶν καὶ μὴ μεταδιδόναι τῶν τῆς πόλεως ὅπως γένηται ἀληθῶς πολῖτις;

Καὶ ὅμως τὸ τοσοῦτον φυσικὸν ζήτημα τοῦτο οὐδεὶς πρὸ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ἀνεκίνησεν. Εἶδομεν τὸν Ἀριστοτέλη δογματίσαντα, ὅτι ἡ γυνὴ ἔχει μὲν τὸ βουλευτικὸν ἄκρον δὲ, ἐπομένως οἱ μετ' αὐτὸν, ὅσον ἴσμεν, οὐδὲ πῶς περὶ τοῦτο ἠσυχολήθησαν, ὡς περὶ πράγματα μηδενὸς λόγου ἀξίου. Ἐπὶ τῆς Γαλλικῆς ὁμῶς τοῦ 1789 ἐπαναστάσεως, κατὰ τὴν περὶ συμφυῶν τῶ ἀνθρώπων δικαίων συζήτησιν, ἦλθεν, ὡς ἦν ἐπόμενον, τὸ ζήτημα εἰ ἔδει μεταδοῦναι τῆς ψήφου καὶ ταῖς γυναίξει, τὸ γὰρ τῆς ψήφου δικαίωμα ἐν τοῖς φυσικοῖς τότε ἀνεγράφετο δικαίως (§ 398, β). τοῦτο τότε ὁ μέγας φιλόσοφος Κονδορσέτος καταφατικῶς ἔλυσε (1).

"Ἄμα τις ἰδέα νέα ἐμφανισθῆ ξενίζονται πάντες τὸ πρῶτον περὶ αὐτῆς ἀκούοντες· ἀκολούθως αὕτη διαιρεῖ τὰ πνεύματα· αἱ συζητήσεις, ἐπομένως καὶ αἱ ἀντιλογίαι ἐπέρχονται, ἐν μέσφ δὲ τούτων ἡ ἰδέα, ἐὰν γόνιμος ἦ, ριζοβολεῖ, καὶ ὅ,τι μὲν ἐν ἑαυτῇ εἶχε παρακεκινδυνευμένον ἀποβάλλ-

εἰς τὸν σταῦλον, τοὺς δὲ εἰς τὸν ἀγρὸν καὶ τοῦ ὅλου ἐπιστατοῦσα. Ἐν τούτοις κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν ἐκλογῶν ὁ μὲν ὀδηγῶν τὰς αἴγας βοσκὸς μεταβαίνει εἰς ψηφοροσίαν, ἡ δὲ διευθύντρια τῆς ἐπαύλειος στερεῖται τοῦ δικαιώματος τῆς ψήφου, τίνας ἔνεκα; Βεβαίως διότι οὐ φέρει γένειον! Δὲν βλέπω ἄλλον λόγον ἐκτός τούτου." Ed Laboulaye Ἱστορ. τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τομ. 3 σελ. 325.

(1) «Ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἐπαναστάσεως locigiens τινες τοῦ φυσικοῦ δικαίου περιέστησαν εἰς ἀμηχανίαν ἐπὶ τῆς ψήφου τῶν γυναικῶν· ἀλλ' ὁ Condorcet οὐδόλως ἐδίστασε ἵνα κηρυχθῆ ὑπὲρ τῆς παραδοχῆς τῆς γυναικὸς εἰς τὴν πολιτικὴν ἰσότητα. Ἐγραψε δὲ ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου περιέρρους σελίδας.» Ed. Laboulaye αὐτ. σελ. 328. Περὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ σελ. 323.

λει, μένει δ' αὐτῇ ὅ,τι καλόν. Εὐρισκόμεθα γυν ἐν τῇ περιόδῳ τῶν συζητήσεων εἰ δεῖ καὶ τὰς γυναῖκας κοινωνεῖν τῶν πολιτικῶν. Ἴδου δὲ τινὰς κυρίως λόγους ἐπάγονται οἱ τε ὑπὲρ ὡς καὶ οἱ κατὰ.

Αἱ γυναῖκες ὡς καὶ οἱ ἄνδρες, λέγουσιν οἱ συνήγοροι (1), χρήζουσι τῶν πολιτικῶν δικαίων οὐ μόνον πρὸς τὸ ἄρχειν ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ μὴ ἄρχεισθαι κακῶς. Πρὸς δὲ τοὺς ἀντιλέγοντας, ὅτι ἐὰν μεταλάβωσι τῶν ἴσων ἀπλατῆ ἔσονται μηχαναὶ ψηφοροῦσαι κατὰ τὸ δοκοῦν καὶ τὰς ὑπαγορεύσεις τῶν ἐκ τοῦ ἄρρενος γένους προσκειμένων αὐταῖς, ἀπαντῶσιν, ὅτι καὶ τούτου ἀληθεύοντος ὁποῖον ἄρα γε τὸ κακόν; ἔνεκα τῆς ἰσότητος τῶν δικαίων αὐτοὶ οἱ ὡς λέγεται ἐπίδρασιν τινὰ ἐπ' αὐτῶν ἀσκοῦντες προσενεχθήσονται αὐταῖς ὡς ἴσοι χρήζοντες τῆς ψήφου αὐτῶν, ἐπομένως καὶ ἡττον δεσποτικῶς πολιτευθήσονται πρὸς τὰς οἰκίας γυναῖκας. Οἱ ἄνδρες πρὸς τὰς ἴσα ἐνδιαφερομένας συζύγους συζητοῦντες περὶ τῶν κοινῶν, οὐχὶ ὡς περὶ ἰδίας

(1) Ἐν τοῖς ἐνθερμοτάτοις συνηγόροις ὑπὲρ τοῦ τῶν γυναικῶν δικαιώματος πλὴν τοῦ Condorcet εἰσι παρὰ μὲν τοῖς Γάλλοις ὁ Ed. Laboulaye καὶ ἐν γένει οἱ δημοκρατικοί, παρ' Ἀγγλοῖς δὲ ὁ Samuel Bailey, ὁ Hare, μάλιστα δὲ ὁ John Stuart Mill ὁ πάνυ, ὅς ἐν τῇ περὶ Ἀντιπροσωπικῆς Πολιτείας συγγραφῇ αὐτοῦ (κεφ. 8) λέγει «ἐν ταῖς προηγουμέναις παρατηρήσεσιν ὑπὲρ τῆς καθολικῆς μὲν βαθμιαίας δὲ ψηφοροσίας οὐδεμίαν διάκρισιν περὶ τοῦ φύλου τῶν ἐκλογῶν ἐποιήσαμην. Θεωρῶ τὴν διαφορὰν τῶν γυνῶν ἐπὶ τοσοῦτον ἀσήμαντον ἐν τοῖς πολιτικοῖς δικαιώμασιν ἐφ' ὅσον καὶ τὴν διαφορὰν τοῦ ἀναστήματος ἢ τοῦ χρώματος τῶν τριῶν . . . Ἐὰν ὑπάρχη διαφορὰ τις, ἔστιν αὕτη ὅτι αἱ γυναῖκες ἔχουσι μείζονα ἀνάγκην τῆς καλῆς κυβερνήσεως, διότι, οὔσαι φυσικῶς ἀσθενέστεραι, ἐξαρτῶνται πλείοτερον ἐκ τοῦ νόμου καὶ ἐκ τῆς κοινωνίας χάριν τῆς ἑαυτῶν ὑπερασπίσεως. Ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις (Ἀπρίλιον 1874) μακθάνομεν ὅτι νομοθετικῶς ἐν τρισὶ τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς, ἐν Michigan, Rhode-Island καὶ Iowa ἀνεκηρύχθη ὑπὲρ τῶν γυναικῶν τὸ τῆς ἐκλογικῆς ψήφου δικαίωμα.

ἀλλ' ὡς περὶ κοινῆς ἀμφοτέροις ὑποθέσεως, σωφρονέστερον χρήσονται τῇ ψήφῳ· ἐκάτερος γὰρ μᾶλλον φεύξεται τὴν διαφθοράν, ἅτ' ἐξαναγκαζόμενος εἴ τ' ἀποκαλύψας τὸ οἰκεῖον αἴσχος πολεμηθῆναι τὴν γνώμην ὑπὸ τοῦ ἐτέρου, εἴ τε ὑποκρύψας ματαιῶσαι τὴν ἑαυτοῦ μίαν ψήφον διὰ μιᾶς ἐτέρας ψήφου ἀντιθέτως δοθείσης. Ἄλλως τε καὶ αἱ ἠθικαὶ εὐθύνη, ἃς ἀμοιβαίως ὑφέξουσι, διορθώσουσιν ἐν πλείσταις περιστάσεσι τὰς ἐκάστων διαθέσεις, ἢ δ' ἀνευθύτως, καί, ὡς ἔχουσι νῦν τὰ πράγματα, ἐμμέσως ἐνασκουμένη ἐπίδρασις τῆς γυναικὸς ἐπὶ τὸν ἄνδρα μετατραπήσεται ἐπ' ἀγαθῷ ἔαν ἄμεσον ἔχη τὸ ἐνδιαφέρον εἰς τὰ συμφέροντα τῆς οἰκογενείας.

Ἐπι δ' ἐπάγονται· ἐπειδὴ ἡ γυνή, εἴ τε ὡς ἔχουσα ἰδιοκτησίαν συνεισφέρει εἰς τὰ δημόσια βάρη, εἴ τε ὡς ἐργάτις συντελεῖ εἰς τὴν πρόοδον τῆς κοινωνίας, ἐπὶ τίνι λόγῳ ἀποστερεῖν αὐτὴν ψήφου, καὶ περ τοιαύτην ἔχοντος ἀνδρὸς ἧττον μὲν αὐτῆς φορολογουμένου, ἔλαττον δὲ συντελοῦντος εἰς τὴν εὐημερίαν τῆς πολιτείας;

Ἄλλ' ἡ γυνή, λέγουσιν οἱ ἐναντίοι, πάντως τῆς ἑαυτῆς ἐκπέσει ἀξίας εἴ ποτ' ἀναμιχθῆ εἰς τὰ πολιτικὰ πάθη καὶ καταβῆ εἰς τῶν φατριῶν τοὺς διαπληκτισμούς. Τὸ τοιοῦτον ἐπιχείρημα ἔοικεν ὡσεὶ τις ἄσιανὸς ἰσχυρίζετο, ὅτι ἔαν γυνή πρὸς ἄνδρα ἐμφανισθῆ ἄνευ τῆς ἐπὶ τοῦ προσώπου καλύπτρας, ἀποβαλεῖ τὴν αἰδῶ καὶ περιβληθήσεται τὴν ἀναίδειαν· καὶ ὅμως ἡ ἠθικὴ τῶν τῆς Εὐρώπης γυναικῶν κατὰστασις μαρτυρεῖ, ὅτι ἀγνότερα αὐταὶ ἔχουσι τὰ ἦθη παρὰ τὰς ἀσιάτιδας.

Τέλος δὲ, ὄλως ἀνάξιον κρίνομεν ἀναιρέσεως ὁ προτείνουσι ἐπιχείρημα, ὅτι οὐ δεῖ μετέχειν τοῦ πολιτεύεσθαι τὴν γυναῖκα διὰ τὸ περιωρισμένον τῶν διανοητικῶν αὐτῆς δυνάμεων. Οἱ τοιαῦτα ἰσχυριζόμενοι ἐμπίπτουσιν εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους ⁽¹⁾ περὶ τὸ φύσει ἐλεύθερον καὶ φύσει δοῦλον· ποῦ γὰρ στηρίζει αὐτὴν ὁ Σταγειρίτης πλὴν ἢ εἰς τὴν διαφορὰν περὶ τὰς δυνάμεις τοῦ

(1) Ἀριστοτ. πολιτ. Α, β §§ 14 καὶ 15. Πρβ. καὶ ἀν. § 92.

σώματος καὶ τῆς ψυχῆς; Καὶ ταῦτα, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Μίλλ ⁽¹⁾, λέγονται ἐν ἡμέραις καθ' ἃς γυνὴ ἀπὸ τριάκοντα καὶ ἑπτὰ ἡδὴ ἐτῶν κρατεῖ τῶν σκήπτρων πολιτείας ἀρχούσης ἐπὶ διακοσίων ἑκατομμυρίων ψυχῶν καὶ εἰκότως θεωρεῖται ὡς μάλα καλῶς τοὺς ὑπ' αὐτὴν λαοὺς κυβερνῶσα ⁽²⁾.

Καὶ γινώσκομεν μὲν, ὅτι τοιαῦτα λέγοντες μεταλαμβάνομεν τοῦ γελοίου, ὅπερ οἱ εὐήθεις τῶν κειμένων λάτραι ἐπέριψαν ἐπὶ τοὺς σπουδαίους ἐκείνους ἄνδρας τοὺς πρὸ ἡμῶν τὴν περὶ μεταδόσεως ταῖς γυναίξει τῶν ἴσων πολιτικῶν δικαίων ἰδέαν ἀσπασαμένους, προτιμῶμεν δὲ τὴν χορείαν ταύτην, ἣτις ἄγει πρὸς μέλλον κρεῖττον τοῦ παρελθόντος, διδασκόμενοι ἀπὸ τῆς ἱστορίας, ὅτι πᾶσα μεγαλόφρων καὶ φιλόανθρωπος ἰδέα ὡς γελοία κατὰ τὴν πρῶτην αὐτῆς κήρυξιν ἐκρίθη. Οὕτως εἴ τις ἐπὶ τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος περὶ ἰσότητος μεταξὺ εὐγενῶν καὶ μὴ τοιοῦτων ἐλάλει, πάντως ἄξιος φρενοκομείου ἐκρίνετο, ὁ δὲ ὑψῶν τὴν φωνὴν ὑπὲρ καταργήσεως τῆς σωματεμπορίας

(1) »Εἰ δὲ καὶ προστεθῆ ὅτι (ὁ ἐκ τῆς πολιτείας ἀποκλεισμός τῆς γυναικὸς διὰ λόγον ἀνικανότητος) ἐνεργεῖται ἐν χώρᾳ (ἐν Ἀγγλίᾳ), ἣτις κυβερνᾶται ὑπὸ γυναικὸς (τῆς βασιλίσσης Βικτώριας), ἐν χώρᾳ τῆς ὁποίας ὁ ἐνδοξότατος τῶν ἡγεμόνων ὑπῆρξε γυνὴ (ἡ βασίλισσα Ἐλισάβετ), πλήρης τότε ἔσται ἡ εἰκὼν τοῦ παραλογισμοῦ καὶ τῆς πανταχόθεν ἀναφαινομένης ἀδικίας.» John Stuart Mill, αὐτ. κεφ. 8.

(2) Κατὰ τὴν πρὸς τὰς κοινότητας ἐν ἔτει 1867 συζήτησιν τῆς περὶ ἐκλογικῆς μεταρρυθμίσεως προτάσεως νόμου ὁ John Stuart Mill προὔτεινε διὰ τροπολογίας ἵνα μεταδοθῆ τοῦ δικαιώματος τῆς ψήφου πρὸς τὰς χήρας καὶ τὰς ἀπὸ τῆς πατρικῆς ἐξουσίας χειραφέτους ἐνγλίους κόρας, ἀλλ' ἡ τροπολογία ἀπερρίφθη, ἦνωσεν ὅμως ὑπὲρ ἑαυτῆς 44 ψήφους. Εἰ τοίνυν κρίνομεν ἐκ προηγουμένων, μάλιστα δ' ἐκ τῶν περὶ τὴν ἐκλογικὴν μεταρρύθμισιν (§ 391 σημ. α.). δυνάμεθα βεβαιῶσαι, ὅτι οὐ μακρὰν ἔστιν ἡ ἡμέρα τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ γυναικείου φύλου εἰς τὰ πολιτικὰ δικαιώματα. Ἄλλ' ἐκεῖνο εὐχόμεθα ἵνα βαθμικῶν γένηται καὶ οὐχὶ ἀθρόα. Ἐπι δὲ ὅπως τὸ πρῶτον δοθῆ αὐταῖς ἡ ψήφος ἐπὶ τοῖς δημοτικαῖς πράγμασιν, εἴτα δ' ἐπ' ἐκείνοις τῆς πολιτείας.

διατεινόμενος ὅτι ὁ αἰθίοψ διὰ τοῦ δέρματος τὸ διάφορον χρῶμα οὐχ ὠρίσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ εἶναι δοῦλος τοῦ λευκοῦ, καὶ ἐλιθοβολεῖτο. Καὶ ὅμως οἱ ἀγενεῖς νῦν τῶν ἴσων πρὸς τοὺς εὐγενεῖς ἐνώπιον τοῦ νόμου ἀπολαύουσι δικαίων, καὶ ὁ ἀνδραποδιστὴς ὡς πειρατὴς διώκεται, καὶ ὁ μέλας ὑπὸ τοῦ λευκοῦ ὡς ἄνθρωπος ἐπὶ ἴσοις δικαίοις ὁμολογεῖται· ἔχομεν ἄρα δι' ἐλπίδος, ὅτι οὐ μὴ παρέλθῃ μία γενεὰ καὶ αἱ γυναῖκες κοινωνήσουσι τῶν ἴσων πολιτικῶν δικαιωμάτων πρὸς τοὺς ἀνδρας.

Ν. Γ. ΣΑΡΗΠΟΛΟΣ.

ΕΤΑΙΡΙΚΑΙ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ.

Ἐὰν θέσωμεν κατὰ μέρος τὴν εὐθύνην τῶν διαχειριζομένων τὰ συμφέροντα τῶν ἀνωνύμων ἐταιριῶν, ὡσάκις ἢ ὑπερβαίνουν τὰς διατάξεις τοῦ Καταστατικοῦ ἢ δολιεύονται τὴν ἐφαρμογὴν των, πάντοτε ἐδίστασα πρὸς τὰ ἀκούσματα, δι' ὧν συνήθως προκαλεῖται ἡ συμμετοχὴ τοῦ κοινοῦ εἰς τὴν ἐταιρικὴν ὑπόθεσιν. Διότι τί πρὸς ἐμὲ, ἐὰν οἱ ἰδρυταὶ τῆς δεῖνα ἐταιρίας προσεγγίζουσι τὴν Αὐλήν, εἶναι μεγάλοςχημοι, θεωροῦνται πλούσιοι ἢ καὶ πράγματι εἶναι τοιοῦτοι; Μήπως ἐν τῇ ἀποτυχίᾳ τῆς ἐταιρίας θὰ λάβω μέρος ἐκ τῆς ἀυλικότητός των; ἢ ἐκ τῆς μεγαλοσχημίας των, ἢ ἐκ τοῦ πλοῦτου αὐτῶν. Ἐὰν αἱ ὑπὲρ τῆς ἐπιτυχίας τῶν ἐταιρικῶν ἔργων ψευδεῖς διαδόσεις ὑποκινῶνται ὑπὸ τῶν ἰδρυόντων ἢ διοικούντων τὰς ἐταιρίας ταύτας, ἰδοὺ πάλιν ἀναφαίνεται ἡ δικαστικὴ εὐθύνη τῶν δολιευομένων, εἴτε εἰς τὸ πρόσωπον αὐτῶν, εἴτε εἰς τὸ πρόσωπον τῶν προστησασῶν αὐτοὺς ἐταιριῶν, ἂν π. χ. πρόκειται περὶ ἐκδόσεως δανείων ἢ νέων μετοχῶν, πρὸς τοποθέτησιν τῶν ὁποίων ὁ δόλος ἀνοίγει τὸ ἐλκυστικὸν δίκτυόν του.

Ἐννοῶ τὴν δικανικὴν λογικὴν, ὅταν μοὶ ὑπόσχηται τὴν

τιμωρίαν τοῦ ἐνόχου· ἀλλ' ἐνῶ ἀποτροπιάζομαι τὴν κανονιστικὴν ἀνάμιξιν τῆς Πολιτείας εἰς τὰ τῆς ἰδιωτικῆς βιομηχανίας, ἐρωτῶ: «Εἶναι ἄρα γε ἀδύνατον νὰ εὑρεθῇ μέθοδος, καθ' ἣν νὰ προλαμβάνωνται τὰ οικονομικὰ τῆς πίστεως δυστυχήματα;» Πρέπει βεβαίως ὁ ἀγοραστὴς ἐταιρικῶν τίτλων νὰ ἔχῃ πρὸ πάντων ἀνοικτούς τοὺς ὀφθαλμούς· ἀλλ' ἐὰν ἐκ φύσεως εἶναι μύωψ; δὲν ὑπάρχει δι' αὐτὸν ἑτέρα σωτηρία; Πρὶν ἔλθῃ εἰς ἐπικουρίαν του ὁ δεσμοφύλαξ, δὲν ὑπάρχει ἄρα γε τόπος δι' ἄλλην τινα ἐξουσίαν, μᾶλλον προληπτικὴν;

Νομίζω ὅτι, ὅπως ἐν τῇ πολιτικῇ μηχανῇ, οὕτω καὶ ἐν τῇ οικονομικῇ, τὸ ζήτημα τῆς ἐπὶ τῶν κοινῶν ὑποθέσεων παραστάσεως τῶν μειοψηφιῶν περιλαμβάνει σημαντικωτάτην ἐννοιαν. Ἴνα δὲ περιορισθῶ εἰς μόνον τὸν κύκλον τῶν ἀνωνύμων ἐταιριῶν, ἐν ταῖς ὁποῖαις τὸν κύριον πάντοτε μοχλὸν ἀποτελεῖ τὸ διοικοῦν αὐτὰς σῶμα, ἔπρεπε τμημά τι τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας νὰ ἐπιλαμβάνηται κατὰ κανονικόν τινα τρόπον τῶν μεταξὺ πλειοψηφιῶν καὶ μειοψηφιῶν ὑπαρχουσῶν διαφωνιῶν εἰς ὅλας ἐκεῖνας τὰς περιπτώσεις, καθ' ἃς παρίσταται ἡ ἀνάγκη τῆς ἐπιτηρήσεως. Ὁ ὀργανισμὸς τοῦ δικαστικοῦ αὐτοῦ τμήματος εἶναι δεκτικὸς διαφορῶν μελετῶν. Δὲν προτείνω δ' αὐτὸν χάριν νέας προσθήκης εἰς τὴν πολυτέλειαν τῶν δικαστικῶν ἀγώνων· ἀλλ' ὑποθέτω ὅτι δύναται ἐκ τοῦ μέσου τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας, διὰ τινος κοινοτικῆς, ἐπαρχιακῆς καὶ ἐταιρικῆς ἀναμίξεως, νὰ σχηματισθῇ ἐν ἐκάστη ἐπικρατεῖᾳ μεγάλη τις δύναμις ἐπιτηρητικὴ κατὰ τῶν σκοπέλων τῆς ἐταιρικῆς πίστεως, ὅταν ἰδιαιτέρως ἐνδύεται αὕτη τὸν ὑφαλῶδη χαρακτήρα τοῦ ἀ ν ω ν ὄ μ ο υ.

Ἐκτὸς τῆς ἐπιτηρητικῆς ταύτης ἐπόψεως, ὁ ἐπὶ τῶν ἐταιρικῶν ἐν γένει ἰδρυμάτων συναγωνισμὸς πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἄξιος μεγάλης προσοχῆς. Ὅταν ἐν τινι τόπῳ σχηματισθῇ ἰδιαιτέρα τάξις κατὰ σκευαστῶν ἀνωνύμων ἐταιριῶν, ἐπειδὴ αὕτη ἐκ φύσεως εἶναι οὐσιωδῶς περιωρισμένη εἰς ὀλίγα μεγάλων κεφαλαιούχων πρόσωπα, ἐν τοι-

αύτη περιπτώσει τὸ κοινὸν θεωρεῖται μᾶλλον ὡς ἀντικείμενον ἢ ὡς ὑποκείμενον τῶν ἐταιρικῶν σχεδίων. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἀνοιχθῇ ἡ θύρα τοῦ συναγωνισμοῦ διὰ τῆς ἀνορθώσεως τῶν μικρῶν κεφαλαιούχων μέχρι τῆς εὐκολίας εἰς ἐπιχείρησιν τοιούτων συνεταρισμῶν. Ἐν τῷ 15ῳ φυλλαδίῳ τῆς Οἰκονομικῆς Ἐπιθεωρήσεως ἐπραγματεύθη περὶ δημοτικῶν τραπεζῶν, καὶ ὁ ὀργανισμὸς δὲ τῶν μικρῶν ἐταιριῶν τοῦ λαοῦ εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον ἄγει. Ἐπὶ τέλους δύνανται πολλαὶ τοιαῦται νὰ ἐνοῦνται κατὰ τὰς περιστάσεις πρὸς ἐπιχείρησιν μειζόνων ἔργων, εἴτε ἐν τῷ νομῷ καὶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ, εἴτε ἐν τῇ κοινότητι καὶ ἐν τῇ ἐπικρατείᾳ.

ὑπὸ τὴν ἐποψιν ταύτην ἢ ἐν Eisenach τελευταία συνέλευσις τῶν Γερμανῶν Οἰκονομολόγων παρεδέχθη τὴν ἐξῆς βάσιν. Πρὸς καταστολὴν τῶν καταχρήσεων τῆς ἀνωνύμου ἐταιρίας, ἀναπόφευκτος εἶναι ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ μεταρρύθμισις τῆς νομοθεσίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ πρὸ πάντων εὐρεία εἰσαγωγή τοῦ συστήματος τῶν δημοσίων ἐπιχειρήσεων τοῦ Κράτους, τοῦ νομοῦ, τῆς ἐπαρχίας, τοῦ δήμου, τῆς κοινότητος, ἰδίως ὅταν πρόκειται περὶ συγκαινωνίας, περὶ τοπικῶν συμφερόντων, ὡς ἐπίσης καὶ περὶ τραπεζῶν ἢ ἀσφαλειῶν ἐν συναγωνισμῷ πρὸς τὰς ἰδιωτικὰς τοιαύτας.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν μεταρρύθμισιν τῆς νομοθεσίας ἀξιοσημείωτοι εἶναι οἱ ἐπόμενοι κανόνες, τοὺς ὁποίους ἡ αὐτὴ τῶν Οἰκονομολόγων συνέλευσις ἀνέγραψε.

α'. Ἀπεριόριστος δημοσιότης ἐπὶ παντὸς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἴδρυσιν τῶν ἐταιριῶν καὶ γενικὴ εὐθύνη τῶν ἰδρυτῶν διὰ πᾶσαν διακήρυξιν.

β'. Ὑποχρέωσις τῶν ἐγγραφομένων μετόχων εἰς τὴν ἐξ ὀλοκλήρου καταβολὴν τῶν μετοχῶν αὐτῶν.

γ'. Ἐξέλεγχξις τῆς διαχειρίσεως ὑπὸ προσώπων ὑπεύθυνων διὰ τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἐργασίας αὐτῶν.

δ'. Δικαίωμα τῶν μειοψηφιῶν ἵνα ἐπὶ αἰτιολογημέναις προτάσεσι προκαλῶσι τὴν δικαστικὴν ἐπὶ τῆς διαχειρίσεως ἔρευναν.

ε'. Δικαίωμα ἐκάστου συνεταίρου ἵνα ἐνάγῃ τὴν διεύθυν-

σιν τῆς ἐταιρίας ἐν περιπτώσει παραβιάσεώς τινος ἐκ τῶν καταστατικῶν ὄρων.

ς'. Ἀπαγόρευσις τῆς αὐξήσεως τοῦ ἐταιρικοῦ κεφαλαίου, ἐνόσω ὑπολείπονται καταβολαὶ ἐπὶ τῶν ἀρχικῶν μετοχῶν.

ζ'. Ἀπαγόρευσις προνομίων ὑπὲρ τῶν ἰδρυτῶν κατὰ τὴν ἐκδόσιν νέων μετοχῶν.

Εἶναι βεβαίως πάντοτε ἀκροσφαλὲς τὸ μεταίχμιον, ἐφ' οὗ συναντᾶται ἡ ἀναγκαία πρὸς τὴν καθόλου βιομηχανίαν ἐλευθερία καὶ ἡ ἀναπόφευκτος εἰς τὴν κανονικὴν ἐνέργειαν αὐτῆς δόσις τῆς νομοθετικῆς προσοχῆς. Ἐνῶ δὲ ἐντελῶς ἀπέτυχεν ὁ σκοπὸς τῆς ἐπὶ τῶν ἀνωνύμων ἐταιριῶν κυβερνητικῆς ἐγκρίσεως καὶ τῆς συναφοῦς αὐτῇ ἐπιτηρήσεως, δὲν ἐπεταὶ ἐντεῦθεν ὅτι πρέπει νὰ ἀπελπισθῶμεν ἐκ τῆς συλλήθδην ἠθικῆς τοῦ κοινωνικοῦ σώματος διὰ τοῦ νομοθέτου ἀποστολῆς. Οὐδεὶς π. χ. ἐπιθυμεῖ τὴν ἐξάρτησιν τῆς ἰδιοκτησίας ἢ τῆς βιομηχανίας του ἐκ τοῦ δοκοῦντος ἐνὸς ὑπουργοῦ ἢ ἐνὸς ὑπαλλήλου. Ὅσω ὅμως ἀναπτύσσονται, τελειοποιῶνται καὶ συμπλέκονται αἱ κοινωνικαὶ σχέσεις, τόσω παρίσταται ὁ νομοθέτης μᾶλλον ὠπλισμένος, μᾶλλον λεπτομερῆς καὶ μᾶλλον ἀναγκαῖος. Ὅποια διαφορὰ περὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀπαραιτήτων νόμων μεταξὺ τῶν ὀπισθοδρομικῶν καὶ τῶν προοδευτικῶν ἐποχῶν! Ἐὰν δὲ πάντοτε ἡ ἐλευθερία πρέπει νὰ εἶναι ὁ κανὼν, μὴ λησμονήσωμεν ὅτι ὁ νομοθέτης εἶναι ἐγγύησις περὶ τῆς κατὰ τὸ δυνατόν ἀκινδύνου χρήσεώς της.

ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΤΗΣ ΣΕΡΒΙΑΣ.

Ἀφ' ἧς ἐποχῆς Δουχὰν ὁ ἰσχυρὸς κατὰ τὸν 14^{ον} αἰῶνα ἐσχημάτισε πέραν τοῦ Αἵμου τὴν μεγάλην τῶν Σέρβων αὐτοκρατορίαν, αἰ περιπέτεια τοῦ ἔθνους τούτου ὑπῆρξαν τηλικαῦται, ὥστε, ἀποκοπέντων τῶν ἄκρων αὐτοῦ πρὸς τε τὸ μέρος τῆς Αὐστρίας καὶ πρὸς τὸ τῆς Τουρκίας, μό-

λις περιεσώθη τὸ κέντρον ἐν τῇ πρὸς τὴν τελευταίαν ἐπι-
κράτειαν ὑποτελεῖ ἔτι Σερβικῇ ἡγεμονείᾳ, τῆς ὁποίας ἡ ἔκ-
τασις ἀναδιβάζεται εἰς 43 555 □ χιλιόμετρα. Ὁ πληθυ-
σμός τῆς χώρας ταύτης ὑπελογίσθη κατὰ τὸ 1866 εἰς
1 300 000 κατοίκων, μεταξύ τῶν ὁποίων κατὰ τὸ 1863
ὑπῆρχον 123 χιλ. Ρωμοῦνοι μετανάσται, 2 χιλ. Ἰουδαῖοι,
17 χιλ. Βοεμοὶ καὶ 10 χιλ. ξένοι παρεπίδημοι.

Ἡ διαμοίρασις τοῦ πληθυσμοῦ τούτου συνδέεται πρὸς
τὴν ἀγροτικὴν μᾶλλον τῆς χώρας διαμόρφωσιν. Τοιοῦτο-
τρόπως εἰς ἐξαιρέσωμεν τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Βελιγραδίου
πόλιν, ἀριθμοῦσαν 26 χιλ. κατοίκων κατὰ τὸ 1866, αἱ
δευτερεύουσαι πόλεις μικρὰν ἀνθρώπων συγκέντρωσιν μαρ-
τυροῦσιν. Πογιαρεβίτζ 6 062 κατ. Χαβάτς 5 909, Κρα-
γιουεβάτς 4 879, Ἰαγοδίνα 3 948, Σμεδερέβο 3 907, κλπ.
Ἐπὶ τοῦ ὅλου κατὰ τὸ 1859 ὑπῆρχον ἐν Σερβίᾳ πόλεις
μὲν 37, χωρία δὲ 2 432, οἰκίαι δὲ 166 527, πρὸς ἐκάστην
τῶν ὁποίων ἐπὶ τοῦ συγχρόνου πληθυσμοῦ ἀνελόγουν 6 $\frac{1}{2}$
ἄτομα.

Ἡ ἐπικρατοῦσα ἐν Σερβίᾳ παραγωγὴ εἶναι κατ' ἐξο-
χὴν γεωργικὴ. Ἐὰν λάβωμεν ὡς βᾶσιν τὴν τελωνιακὴν τῆς
χώρας ἐξαγωγὴν, τὰ κυριώτερα αὐτῆς εἶδη εἶναι δημητρια-
κοὶ καρποί, ζῶα, δέρματα, ἔρια, ἀλλεΐμματα. Ἡ κατὰ μέσον
ὄρον ἐνιαυσία εἰς σίτον Σερβικῇ ἐξαγωγὴ ἀνήλθεν ἀπὸ τοῦ
1866—1872 εἰς 11 766 942 στατῆρας· ἡ μείζων μὲν ἐν-
τασις τῷ 1868 (35 843 940) καὶ τῷ 1867 (43 928 350),
ἡ ἐλάσσων δὲ τῷ 1866 (5 372 850) καὶ τῷ 1872 (2 492
733). Τῶν λοιπῶν δημητριακῶν καρπῶν ἡ ἐνιαυσία ἐξα-
γωγὴ ὑπελογίσθη ἐπίσης κατὰ μέσον ὄρον εἰς 2 789 228
στατῆρας, (6 185 430 κατὰ τὸ 1869 καὶ 618 108 κατὰ
τὸ 1872).

Ἐπὶ τῶν ζώων ἡ σημαντικώτερα ἐξαγωγὴ κατὰ τὴν αὐ-
τὴν χρονικὴν περίοδον ἀφορᾷ τοὺς χοίρους, ὑπολογίζο-
μένη κατὰ μέσον ὄρον εἰς 324 329 κεφαλὰς κατ' ἔτος (469
690 τῷ 1872 καὶ 198 329 τῷ 1866). Ἀκολούθως ἔρ-
χονται τὰ πρόβατα καὶ αἱ αἴγες 56 250 (88 918 τῷ 1868

καὶ 34 451 τῷ 1871). Τὰ λοιπὰ κερασφόρα ζῶα ἐπίσης
κατὰ μέσον ὄρον 27 950 (42 354 τῷ 1872 καὶ 20 080
τῷ 1870). Τὰ δέρματα τῶν προβάτων καὶ τῶν αἰγῶν ὑπο-
λογίζονται εἰς 1 367 976 (1 606 395 τῷ 1872 καὶ 1 078
438 τῷ 1866), τὰ ἔρια εἰς 257 813 στατῆρας (377 589
τῷ 1866 καὶ 142 190 τῷ 1870), καὶ τὰ ἀλλεΐμματα
ἐν γένει εἰς 197 768 στατῆρας (638 333 τῷ 1866 καὶ
92 443 τῷ 1871). ( )

Ἐπὶ τοῦ ὅλου ἡ γεωργικὴ, δασικὴ καὶ χειροτεχνικὴ βιο-
μηχανία διατελεῖ ἔτι εἰς νηπιώδη κατάστασιν. Μόλις τὸ
τρίτον τῆς χώρας καλλιεργεῖται διὰ τῶν ἀρχαϊκῶν τῆς
γεωργίας ὀργάνων. Ἡ μὲν ἐπικουρία τῶν λιπασμάτων
τῆς γῆς ἄγνωστος, ἐν πληρεστάτῃ δὲ χρήσει τὸ σύστημα
τῶν μακρῶν ἀγροναπαύσεων. Ἐνῶ δὲ ἡ χώρα εἶναι πε-
προικισμένη διὰ μεγαλοπρεπῶν δασῶν, καταστρέφονται
ταῦτα ἀστοχάστως καὶ, κατὰ τὸ δὴ λεγόμενον, πρὸς συλ-
λογὴν τοῦ καρποῦ κόπτεται ὁ κορμός. Ἡ μηχανικὴ τῆς
βιομηχανίας διοργανώσεις ἀνήκει οὐσιωδῶς εἰς τὸ μέλλον.
Ἐὰν ἐξαιρέσωμεν ἀποπειράς τινας, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ
ἥττον εὐτυχεῖς, εἰς ἐγκλιμάτισιν τῆς μεταξοποιίας, τὸ λοι-
πὸν τῆς Σερβίας βιομηχανικὸν οἰκοδόμημα στερεῖται διαφέ-
ροντος.

Ἐπὶ μεταλλουργικὴν ἔποψιν ἡ χώρα κέκτηται ἰδιαιτέραν
σημασίαν. Φαίνεται ὅτι μεγάλαι ἐκτάσεις γαιῶν περιλαμ-
βάνουσι γαιάνθρακα, ὅστις πολλαχοῦ συγκρίνεται πρὸς τὸν

(¹) Ἐν γένει τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον τῆς Σερβίας ἠκολούθησε τὴν
ἐξῆς εἰς φράγχα ἀνάπτουζιν μεταξύ τῶν ἐτῶν 1866—1871.

Ἔτη	Εἰσαγωγὴ	Ἐξαγωγὴ	Διαμετακόμισις
1866	21 676 655	18 988 115	5 329 035
1867	26 450 745	24 812 154	7 980 752
1868	29 962 695	37 524 157	7 626 891
1869	26 336 395	33 865 709	7 192 862
1870	27 937 238	30 595 420	5 430 380
1871	27 731 789	27 627 379	7 069 373

καλλίτερον τῆς Ἀγγλίας. Δυνατὸν νὰ εἶναι ὑπερβολή, ἀλλ' εἶναι πρόδηλος ἡ μεγάλη οἰκονομικὴ δύναμις, τὴν ὁποίαν περιέχει ἡ ποιότης καὶ ἡ ἀφθονία τῆς καυσίμου ἐν τῷ τόπῳ ὕλης. Τὰ σημαντικώτερα ὑπὸ τὴν ἐποψιν ταύτην ἀνθρακώχα στρώματα περιλαμβάνονται ἐντὸς τοῦ τμήματος Βανὰτ, διέρχονται τὴν κοίτην τοῦ Δουνάβεως καὶ ἐκτείνονται εἰς ἰκανὴν ποσότητα □ χιλιομέτρων. Τὸ ἀνθρακωρυχεῖον Δόμβρα περιλαμβάνει 70 000 □ στρέμματα, περιέχει φλέβας πάχους $1 \frac{3}{100}$ — $1 \frac{5}{100}$ μέτρ. καὶ ὑπόσχηται ἡμερησίαν παραγωγὴν 450 τόνων διὰ δαπάνης δρ. 5 $\frac{0}{100}$ κατὰ τόνον.

Τὰ λοιπὰ τῆς χώρας μεταλλικὰ ἀποταμιεύματα εἶναι ἐπίσης σπουδαῖα (σίδηρος, μόλυβδος, χαλκός, ἀργυρούχος μόλυβδος, ψευδάργυρος κλπ.) καὶ περιμένουσι τὸν δυνάμενον ἐπιτυχῶς νὰ τὰ καλλιεργήσῃ. Τίς ὁ δυνάμενος οὗτος; Ἐρωτήσατε τὴν Ἑλληνικὴν πείραν, διότι εἶναι πολὺ δύσκολον συνάντημα ὁ ἀληθής, καὶ ἐν τούτοις ἐκ τῶν οὐκ ἄνευ, συνεταιρισμὸς τοῦ κεφαλαίου καὶ τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ πνεύματος. Ποιητέον ὅμως σπουδαίαν τινα ἐξαιρέσιν ὑπὲρ τῆς Σερβικῆς μεταλλουργίας, διότι ἀνεξαρτήτως τῆς ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἀνθρακωρυχείων τοῦ Ὁραχιέ καὶ τοῦ ἐν Ποδριγνέ μεταλλείου ἀργυρούχου μολύβδου, καλλιεργοῦνται καὶ ὑπὸ ἰδιωτῶν ἐν Πογιαρεβίτζ μεταλλεῖα μολύβδου καὶ ψευδαργύρου, τὸ δεύτερον τῶν ὁποίων κατὰ τὸ 1864 παρήγεν 500—600 στατῆρας κατὰ μῆνα.

ὑπὸ τὴν ἐποψιν τῆς συγκοινωνίας ἡ Σερβία στερεῖται μὲν τῆς θαλάσσης, ἀλλ' ἔχει εἰς τὴν διάθεσίν της μίαν τῶν μεγίστων τῆς Εὐρώπης ὑδατίνων ἀρτηριῶν, τὸν Δούναβιν, σὺν αὐτῷ δὲ καὶ ἄλλους ἀξιολογωτάτους ποταμούς, ἡ πλώϊμος τῶν ὁποίων ιδιότης πρέπει νὰ συνδυσασθῇ πρὸς τὰς ἤδη ἀπὸ τοῦ 1861 γενομένας ἐπὶ τεχνητῶν διωρύγων (422) σπουδαίας ἀπαρχάς. Ὁ σιδηροδρομικὸς σύνδεσμος τῆς Ἀνατολῆς μετὰ τῆς Δύσεως διὰ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Θεσσαλονίκης κέκτηται ὡς ἀναγκαίαν βάσιν τὴν Σερβικὴν ἡγεμονεῖαν. Οὕτως οἱ σιδηρόδρομοι αὐτῆς περιβάλλονται ὡσημέραι μέγιστον διαφέρον, αἱ δὲ δι-

πλωματικαὶ περιπλοκαὶ καὶ αἱ μεταξὺ τῆς ὑποτελοῦς καὶ τῆς κυριάρχου ἐπικρατείας διαφοραὶ ταχέως θέλουσι ὑποχωρήσει εἰς τὴν ἀνάγκην τῶν οἰκονομικῶν πραγμάτων. Αἱ λοιπαὶ τῆς ἐπικρατείας ὁδοὶ ἐξετείνοντο κατὰ τὸ 1867 εἰς 1854 χιλιόμετρα· ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις δὲ τοῦ εἰδικοῦ τῆς χώρας ὑπουργείου ἐπὶ τῶν δημοσίων ἔργων τὸ σύμπλεγμα τῆς χερσαίας ταύτης συγκοινωνίας σταθερῶς τελειοποιεῖται.

Ἡ κατάστασις τῆς παιδείας ἐν Σερβίᾳ (1863) εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν λοιπὴν τῆς χώρας ἀνάπτυξιν. Ὁ μηχανισμὸς τῆς διαδόσεως τῶν φώτων σύγκειται ἐκ πέντε τμημάτων· α') κατωτάτη ἐκπαίδευσις (318 σχολεῖα μετὰ 13 563 μαθητῶν)· β' καὶ γ') μέση καὶ ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευσις (10 σχολεῖα μετὰ 1854 μαθητῶν)· δ') ἀνωτάτη ἐκπαίδευσις διὰ τριῶν Σχολῶν (Ἀκαδημία), ἤτοι τῶν ἐπιστημῶν, τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς νομικῆς (179 μαθηταί)· ε') στρατιωτικὴ ἐκπαίδευσις ἐν τῷ εἰδικῷ κατ' αὐτὴν σχολεῖῳ (ὀργανισθέντι τῷ 1850) εἰς κατάρτισιν ἀξιωματικῶν, ἰδίως τῶν τεχνικῶν ὄπλων (48 μαθηταί). Ἐν γένει ἡ ἐπὶ τοῦ πληθυσμοῦ παιδευτικὴ διαμοίρασις ἔχει ὡς ἑξῆς· ἐπὶ μὲν τῶν σχολείων ὡς 1 : 3 340, ἐπὶ δὲ τῶν μαθητῶν ὡς 1 : 70.

Ὁ στρατιωτικὸς ὀργανισμὸς τῆς Σερβίας ἀποτελεῖται ἐκ μονίμου καὶ μὴ μονίμου στρατοῦ. Ὁ πρῶτος, συγκείμενος κατὰ τὸ 1863 ἐκ 4 χιλ. ἀνδρῶν (3 000 πεζικόν, 350 ἱππικόν καὶ 650 πυροβολικόν), εἶναι πολὺ κατώτερος τοῦ ἡμίσεως Ἑλληνικοῦ καὶ χρησιμεύει ἀπλῶς ὡς σκελετὸς τῆς μεγάλης ἐθνικῆς στρατιᾶς, τὴν ὁποίαν ὁ τόπος εἰς πρῶτον σημεῖον ἀντλεῖ ἐκ τοῦ σώματος τοῦ λαοῦ μετὰ κανονικότητος καὶ ἀκριβείας, τὴν ὁποίαν οἱ ἐν Ἀθήναις πολιτευόμενοι ὤφειλον βαθέως νὰ μελετήσωσιν ἀπὸ τῆς 29 Αὐγούστου 1861, ὅτε οἱ Σέρβοι ἔλυσαν δι' ἑαυτοὺς, νομοθετικῶς ἅμα καὶ πρακτικῶς, τὸ ζωτικὸν αὐτὸ διὰ τοὺς μικροὺς πληθυσμοὺς ζήτημα : «πῶς τοῦτέστι ἐν δεδομένη περιστάσει δύνανται οὗτοι νὰ παρατάξωσιν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης μεγάλην ἀνδρῶν ποσότητα ἄνευ ἀδιακόπου ἐν καιρῷ εἰρήνης ἐξαγτλήσεως τῶν οἰκονομικῶν τῆς ἐπικρατείας πόρων.»

Ἡ Σερβικὴ ἐθνοφρουρὰ διαιρεῖται εἰς δύο σώματα (βάν), διακρινόμενα ἀπ' ἀλλήλων ἐκ τοῦ ὅτι τὸ πρῶτον εἶναι εὐκινητότερον τοῦ δευτέρου, ἐπομένως ὑπόκειται εἰς συνεχέστερα στρατιωτικὰ γυμνάσια, καὶ διαιρεῖται εἰς 6 μοίρας, ἀντιστοιχοῦσας πρὸς τὰς διοικητικὰς τῆς ἐπικρατείας διαιρέσεις, διαχωρίζομένης ἐκάστης μοίρας εἰς πεζικόν, πυροβολικόν, ἵππικόν καὶ μηχανικόν. Ὅλοι οἱ πολῖται ἀπὸ τοῦ 20—50 ἔτους τῆς ἡλικίας, ἐξαιρουμένων τῶν κληρικῶν καὶ τῶν ἀνικάνων, ἀνήκουσιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἐθνοφρουρᾶς. Ἐπειδὴ δ' ἐν τῇ ἡλικίᾳ ταύτῃ ὑπολογίζονται 150 χιλ. περίπου ἀτόμων, τὸ τρίτον αὐτῶν (50 χιλ. ἄνδρες) ἀποτελεῖ τὸ εὐκινητότερον σῶμα τῆς ἐθνοφρουρᾶς, αἱ δὲ λοιπαὶ 100 χιλ. τὸ δυσκινητότερον. Εἰς πρῶτην λοιπὸν πρόσκλησιν εἶναι ἔτοιμοι πρὸς πόλεμον 54 χιλ. ἄνδρες (μετὰ τοῦ μονίμου στρατοῦ), κατὰ πάντα καλῶς ὠργανισμένοι εἰς ἐπιστήμην, τέχνην, πειθαρχίαν καὶ παντὸς εἶδους ἐφόδια, ἐντὸς δὲ ὀλίγων ἐβδομάδων ἔτεροι 75—100 χιλ.

Τὰ ἔσοδα καὶ ἐξοδα τῆς Σερβικῆς ἐπικρατείας παριστῶσι τὸ ἀξιοπαρατήρητον φαινόμενον, ὅτι ἀγνοεῖ ἢ κατ' αὐτὰ οἰκονομία τὴν βοήθειαν τῶν ἐθνικῶν δανείων. Μόνον κατὰ τὸ 1862 ἐψηφίσθη δάνειον 300 χιλ. δουκάτων, πραγματοποιηθὲν δὲ κατὰ μικρὸν αὐτοῦ μέρος, ἐξωφλήθη εὐθὺς μετ' ὀλίγον. Ὁ προϋπολογισμὸς τῆς Σερβικῆς ἐπικρατείας (ἀρχόμενος ἀπὸ τῆς 1 Νοεμβρίου καὶ λήγων τῇ 31 Ὀκτωβρίου) διὰ τὸ ἔτος 1872—1873 συγκεφαλαιοῦται μὲν εἰς δραχμάς 16 795 164, ἀναλύεται δὲ ὡς ἑξῆς εἰς φορολογικὰ γρόσια (= 45 λεπτά).

Α'. Ἐσοδα. — Ἐν πρώτοις παρίσταται ὁ προσωπικὸς φόρος (18 400 000 γρ.), τὸν ὅποσον πληρόνουσι 255 947 ἄτομα· ἀκολούθως ἔρχονται οἱ τελωνιακοὶ δασμοὶ (5 200 000), οἱ ἐπὶ τῆς καταναλώσεως φόροι (1 300 000), τὰ δικαστικὰ τέλη (1 200 000), τὰ δημόσια κτήματα (800 χιλ. ἐν οἷς τὰ μεταλλεῖα λογίζονται ἀντὶ 200 000), τὸ ἐκ τοῦ ἄλατος εἰσόδημα (750 χιλ.), ἡ πιστωτικὴ τράπεζα (600 χιλ.), ἡ Κυβερνητικὴ τυπογραφία (400 χιλ.), ἡ μεταγραφὴ

(400 χιλ.), ἡ τηλεγραφία (400 χιλ.), ἡ ταχυδρομία (350 χιλ.), τὸ ἐκ τοῦ καπνοῦ εἰσόδημα (250 χιλ.), οἱ πρὸς τὴν ἐπικράτειαν ὀφειλόμενοι τόκοι (200 χιλ.), ὁ ἐπὶ τῶν ὑπηρετῶν φόρος (120 χιλ.), ὁ ἐπὶ τῶν δασικῶν προϊόντων (50 χιλ.), τὸ εἰσόδημα τοῦ ἐθνικοῦ ἵπποφορβεῖου (50 χιλ.), ὁ ἐπὶ τῶν ἰδιωτικῶν μεταλλείων φόρος (24 χιλ.), ὁ ἐπὶ τῶν Βοεμῶν (20 χιλ.). Τέλος οἱ ἔκτακτοι πόροι τῆς ἐπικρατείας 4 910 000 γρ.

Β'. Ἐξοδα. — Τὴν σημαντικωτέραν μερίδα, ὅπως ἀπανταχοῦ οὔτω καὶ ἐν Σερβίᾳ, ἀπορροφᾷ τὸ στρατιωτικόν (11 049 208 γρ.). Ἀκολουθεῖ ἡ ἐσωτερικὴ διοίκησις (6 668 756), ἡ ἐκπαίδευσις καὶ ἡ ἐκκλησία (4 022 508), ἡ δικαιοσύνη (3 259 674), ἡ οἰκονομικὴ διαχείρησις (2 314 978 ἐν οἷς 298 776 διὰ τὸ ἐλεγκτικὸν συνέδριον), αἱ ἔκτακτοι ἀνάγκαι (1 760 000), τὰ δημόσια ἔργα (1 616 378), ὁ ἡγεμῶν (1 200 000), ὁ φόρος τῆς πρὸς τὴν Τουρκίαν ὑποτελείας (1 176 255), ἡ διπλωματία (989 092), τὸ ταμεῖον τῶν συντάξεων (939 210), τὸ συμβούλιον τῆς ἐπικρατείας (448 160), ἡ ἐθνικὴ ἀντιπροσωπεῖα (240 000), ἡ εἰσφορὰ πρὸς τὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως (5 040).

Ὁμολογῶ ὅτι ἡ σύγκρισις μεταξὺ τοῦ Σερβικοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ προϋπολογισμοῦ κινεῖ ἰδιαιτέρως τὴν προσοχήν μου. Ὑπάρχουσι παρ' ἡμῖν δαπάναι, τὰς ὁποίας ἡδύνατό τις νὰ λεπτύνη κατὰ τὸ Σερβικὸν σύστημα, χωρὶς ἐντεῦθεν νὰ προσβληθῇ ἡ ἐθνικὴ ἡμῶν φιλοτιμία. Μήπως καὶ ἡ Ἀγγλία αὕτη πρό τινων ἐτῶν δὲν κατέφυγε πρὸς λύσιν τοῦ Ἰρλανδικοῦ τῆς ἰδιοκτησίας ζητήματος εἰς τὴν μελέτην τῶν ἐν ταῖς ἀπωτάταις χώραις συμβαινόντων; Ἀλλὰ τὴν σύγκρισιν ταύτην δὲν ἐπιτρέπει ὁ χρόνος τῆς προκειμένης μελέτης. Δι' ὅσους ἀναγνώστας τὸ πνεῦμα τῆς συγγραφῆς εἶναι εὐάρεστος ὁδηγὸς, ἀρκεῖ ἡ παραπομπὴ εἰς τὰς σελ. 221 καὶ ἐπ. 280 καὶ ἐπ. τοῦ προηγούμενου τόμου τῆς Οἰκονομικῆς Ἐπιθεωρήσεως, ἐν αἷς ἱκανὰ δίδονται ἐνδεικτικὰ στοιχεῖα ἀτομικῆς ἐκάστῳ συγκρίσεως.

Ἐν μόνον θέμα δὲν δύναμαι νῦν ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην νὰ παραλείψω. Εἶναι ἡ πτέρυγα τῶν Ἑλληνικῶν οικονομικῶν. Ἐνῶ ὁ Σερβικὸς προϋπολογισμὸς παριστᾷ περίσσευμα 14 744 γροσίων, οἱ Ἑλληνικοὶ ζῶσιν ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος διὰ δανείων. Οἰκονομικὸς κίνδυνος πρώτης τάξεως! Ἡ ἰσορροπία τῶν προϋπολογισμῶν δὲν εἶναι τέχνη ἀριθμητικῆ, ἵνα τὴν ἐπαγγέλληται τις τόσον εὐθὺ μωρῶς. ὅσον ἡ οἰκονομικὴ ἐμπειρικὴ πολλάκις ἀπέδειξεν ἐν Ἑλλάδι. Ἐπιποίων καὶ πόσων ὄρων στηρίζεται ἡ πραγματικὴ καὶ κανονικὴ μεταξὺ δημοσίων ἐσόδων καὶ ἐξόδων ἰσορροπία, δύνανται νὰ μαρτυρήσωσιν ἡ ὅσοι ἔχουσι τὴν εὐκολίαν νὰ ἴδωσι τὸ οἰκονομικὸν βάραθρον πρὶν φθάσωσι εἰς τὸ χεῖλος, ἡ ὅσοι ἔχουσι τὴν ἀτυχίαν νὰ ἐξέλθωσι συντετριμμένοι ὑπὸ τὸ βάρος τῶν κοινωνικῶν καταστροφῶν, τὰς ὁποίας πάντοτε αἱ οἰκονομικαὶ συμφοραὶ κυφοροῦσι.

ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΣΥΜΠΡΑΞΙΣ.

Ὅταν κατὰ τὸ 1870 ἡ ἐταιρία τοῦ ἐργατικοῦ λαοῦ «*Αὐτοβοήθεια*» ἠνέωξεν ἐν Ἀθήναις παρὰ τὴν ὁδὸν Καλαμιώτου τὸ παντοπωλεῖον τῆς ὑπὸ τὰς εὐλογίας τοῦ ἀγιάζοντος τὴν ἐπιχείρησιν ἱερέως καὶ τὰς εὐχὰς τῶν παρισταμένων συνεταίρων, ἡ ἰδέα τῆς ἀπὸ κοινοῦ συλλήθδην ἀγορᾶς τῶν πρώτων ἐφοδίων τῆς ζωῆς καὶ τῆς διανομῆς αὐτῶν κατόπιν εἰς τὰ μέλη τοῦ συνεταιρισμοῦ ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν ἰδιαιτέρων ἐκάστου πόρων ἐφάνη εἰς ὄλους ἐξόχως γόνιμος, ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις κοινωνικῆς ἅμα καὶ ἀτομικῆς ὠφελείας. Ἡ ἐταιρία εἰσῆλθεν εὐρώστως εἰς τὸ ἐνεργητικὸν στάδιον δι' 26 τὸ πρῶτον συντρόφων, οἵτινες ταχέως ἀνεβιάσθησαν εἰς 200 περίπου. Μετ' ὀλίγον κατέλαβε κεντρικωτέραν τῶν Ἀθηνῶν θέσιν παρὰ τὸν ναὸν τῆς Καπνικαρέας, αἱ πωλήσεις τοῦ καταστήματός τῆς

ἀνεπτύσσοντο ὁσημέραι, ἡ δὲ ὑπόληψίς τῆς, ἀνάλογος πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς ἐπιτυχίας, μετέδιδεν εἰς τὴν ἐργατικὴν τάξιν εἰδὸς τι ἐνθουσιασμοῦ.

Τότε ἀνεφάνησαν τρία ἐναντία ρεύματα εἰς τὴν τελικὴν τοῦ ἔργου ἀποκατάστασιν. 1) Ὑπερηκοντίσθη ἐν τῇ φαντασίᾳ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ ὁ βαθμὸς τῆς ἐν τῷ μέλλοντι εὐοδώσεως. Ἐνῶ βεβαίως ἦτο ἀγαθὸν σύμπτωμα ἡ πανταχόθεν ἐν τοῖς ἐταιρικοῖς καταλόγοις συρροή, ἀφ' ἐτέρου ἡ κίνησις αὕτη περιελάμβανε πολλάκις λίαν ἀνόμοια στοιχεῖα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἡ συνεννόησις δὲν ἔπρεπε νὰ θεωρηθῆ ὡς τὸ εὐκολώτατον τοῦ κόσμου κατόρθωμα. 2) Ἀντίπραξις συστηματικῆ τῶν μικρῶν παντοπωλῶν, οἵτινες καθ' ὅσον ἡ πελατεία των ἤλαττοῦτο ἡ ἦτο κίνδυνος νὰ ἐλαττωθῆ, κατὰ τοσοῦτον ἀπέβαινον δυσχρηστότεροι πρὸς τὴν τάξιν δὲ ταύτην ἐνωρὶς συνησπίσθη καὶ ἡ τῶν μικρῶν τοκιστῶν, διότι, οὔσα ἡ Αὐτοβοήθεια καὶ δανειστικὴ ἐταιρία, συνηγωνίζετο πρὸς αὐτοὺς διὰ τῶν μικρῶν τῆς τόκων. 3) Παρελθούσης τῆς πρώτης ἐτησίαις ἐταιρικῆς περιόδου, ἐγένοντο νέαι τοῦ διοικοῦντος προσωπικοῦ ἐκλογαί. Ἀναδειχθέντος δὲ τότε διευθυντοῦ ἐνὸς καθηγητοῦ (!), ἐντὸς ὀλίγου ἐτέθη οὗτος ἐκτὸς τῆς ὑπηρεσίας, τὴν ὁποίαν ἐπαναληφθεῖσα ἡ ἐκλογή παρέδωκε εἰς τὰς χεῖρας στρατιωτικοῦ ταγματάρχου (!). Ὁ πρῶτος ἠννόει τὴν διοίκησιν τῶν ἐταιρικῶν ὑποθέσεων κατὰ τὸ σύστημα τῶν σχολείων, ὁ δεῦτερος κατὰ τὸ σύστημα τῶν στρατῶνων. Ἀπέναντι ἀμφοτέρων οἱ μικροὶ ἐργάται, εἰς οὓς ἡ ἐταιρία εἶχε ἐμπιστευθῆ τὴν πρώτην αὐτῆς ζωὴν, ἦσαν ἀπείρως προτιμότεροι. Ἐπειδὴ προήρχοντο ἐκ τῆς κυρίας καὶ ἀρχικῆς τῶν ζηλωτῶν τοῦ λαϊκοῦ συνεταιρισμοῦ ὁμάδος, ἡ ἱκανότης των ἀνεπληροῦτο ἐκ τοῦ ζήλου αὐτῶν. Δὲν δύναμαι δὲ νὰ λησμονήσω τὴν αὐταπάρησιν, μεθ' ἧς οἱ ἀφανεῖς οὔτοι ἄνθρωποι, καὶ τοὶ πολλὰς σχέσεις διαθέτοντες ἐν τῇ πλειοψηφίᾳ τῆς ἐταιρίας, ἐπεζήτησαν τὴν ἐναπόθεσιν τῆς διευθύνσεως αὐτῆς εἰς χεῖρας κρειπτόνων ἑαυτῶν διαδόχων, Ὅπως καὶ ἂν ἔχη, τὸ συνεργατικὸν παντοπωλεῖον τῆς

«Αυτοβοηθείας,» διαρκέσαν 1 $\frac{1}{2}$ περίπου ἔτος, ἐνήργησε κυκλοφορίαν περί τὰς 60 χιλ. δραχμῶν· ἀρχίσαν δὲ δι' ἡμερησίων πωλήσεων εἴκοσι δραχμῶν, ταχέως ἔφθασε τὰς τεσσαρακονταδράχμους καὶ μετ' οὐ πολὺ τὰς διακοσιοδράχμους, ἵνα κατόπιν εἰσέλθῃ εἰς τὸ στάδιον τῆς παρακμῆς, τὴν ὁποίαν ἐπέσπευσεν ἡ μεγάλη τοῦ ὑπηρετικοῦ προσωπικοῦ ἀπιστία, ἡ ἀνακάλυψις τῶν καταχρήσεων τῆς ὁποίας ἀπεγοήτευσεν εἰς τοιοῦτον τρόπον τὴν ἐπιχείρησιν, ὥστε ἀπέληξεν εἰς τὴν τελείαν τοῦ παντοπωλείου κατάργησιν. Ὁ μὲν κλονισμὸς ὑπῆρξε μέγας, ὁ δὲ συνεταιρισμὸς, περιορισθεὶς εἰς τὸ ἔτερον μέρος τῶν ἐργασιῶν του, τὸ δανειστικόν, περιήλθε βαθμηδὸν εἰς μαρασμὸν ὑπὸ τὸ βάρος τῆς ζημίας καὶ τῆς ματαιώσεως τῶν πρώτων εὐχῶν. Ἄλλ' ἐνῶ ἐκ διαφόρων τελευταίων συμπτωμάτων ἔχω δι' ἐλπίδος, ὅτι ἡ ζωὴ δὲν ἐγκατέλειψε τὸν κοινωνικὸν τοῦτο παρ' ἡμῖν ὄργανισμὸν, ὁμολογητέον ὅτι τὸ σπουδαιότερον ποσὸν τῶν παθημάτων αὐτοῦ ὀφείλεται εἰς τὴν διευθυντικὴν ἀνικανότητά τῆς ἐπιχειρήσεως. Ὁ ἐνθουσιασμὸς δὲν ἀρκεῖ. Ὁδηγεῖ μὲν ὑμᾶς εἰς τὸ καιριώτερον τοῦ ἀγῶνος σημεῖον, μόνῃ ὁμῶς ἢ ἱκανότης καὶ ἢ ἐμπειρία ἐξασφαλίζουσι τὸ ὀριστικὸν ἀποτελεσμα.

Ἡ ἀμαρτία αὕτη εἶναι κοινὴ εἰς ὅλους τοὺς συνεταιρισμοὺς τῆς ἐργατικῆς συμπράξεως. Ἀπαντᾶται καὶ ἐν τῇ Ἀγγλίᾳ αὐτῇ, ἐν ἧ, ὡς γνωστὸν, ἡ ἐργατικὴ τῆς συμπράξεως ἰδέα ἔλαβε τὴν μείζονα ἀνάπτυξιν καὶ τὸ ἐπισημότερον τῆς ἐπιτυχίας δίπλωμα. Κατὰ τὸ 1872 συνέστησαν 112 νέοι συνεταιρισμοὶ καὶ διελύθησαν 218. Ὁ λόγος ἀπλούστατος. Οἱ συνεταιρισμοὶ οὗτοι δὲν εἶναι εὐκολοὶ εἰς τὴν πληρωμὴν προσηκόντων μισθῶν πρὸς εὐρεσιν ἱκανῶν διοικητῶν. Ἐπικρατεῖ αἰσθημά τι φιλανθρωπικὸν ἀφ' ἑνὸς καὶ ἐγωῖστικὸν ἀφ' ἑτέρου· ἀμφοτέρα πολέμια εἰς τὴν τελικὴν τῆς λαϊκῆς συνεργασίας νίκην. Ὅτι ἡ κυριώτερα τῆς ἀποτυχίας αἰτία ὀφείλεται εἰς τὴν ἔλλειψιν ἀποχρώσεως ἱκανότητος, ἀπόδειξις ἢ ἑταιρία τῆς «Κοινότητος Κηφισιάς», ἧτις, ὀργανισθεῖσα τὸ ἐπόμενον τῆς «Αὐτοβοηθείας» ἔτος, λειτουργεῖ ἐκ-

τοτε κανονικῶς καὶ ὁσημέραι ἀκμάζει, διατηροῦσα τὴν συγκοινωνίαν ἀπὸ Ἀθηνῶν εἰς Κηφισίαν καὶ δανεῖζουσα τὰ μέλη αὐτῆς, χωρὶς οὐδὲ ἡ κατάστασις τῶν χωρικῶν στοιχείων τῆς, οὐδὲ ὁ κατ' αὐτῆς πόλεμος τῶν ἐξοχικῶν τοκογλύφων νὰ διασειῶσιν αὐτήν, μόνον καὶ μόνον διότι ἔτυχεν ἱκανῆς κατὰ συνέχειαν διευθύνσεως.

Βεβαίως ὁ ἐγκληματισμὸς τῆς ἰδέας τοῦ ἐργατικοῦ συνεταιρισμοῦ ἐν Ἑλλάδι εὐρίσκεται ἀπέναντι δυσκολιῶν, τὰς ὁποίας ἄλλοι λαοὶ ἴσως ἀγνοοῦσι. Τοιοῦτοτρόπως δὲν δύναμαι νὰ παρασιωπήσω τὴν πονηρὰν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν κατὰ τὰς παραμονὰς πολιτικῶν ἐκλογῶν μετήλθον τινὲς, ἂν καὶ εἰς μάτην, πρὸς τινὰ τῶν κυριωτέρων προσώπων τῶν Ἀθηναϊκῶν τοῦ Λαοῦ συνεταιρισμῶν. Ἴσως καὶ τὸ ἀψίκορον τῶν μεσημβρινῶν κλιμάτων δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ παρ' ἡμῖν ὡς ἀδιάφορος αἰτία, καὶ μολαταῦτα ἐν τῇ οἰκονομικῇ τοῦ ἐργατικοῦ συνεταιρισμοῦ βάσει ὑπάρχει τοσαύτη δύναμις, ὥστε βαθμηδὸν ἢ οἰκονομικὴ ἀνατροφή τοῦ λαοῦ θέλει ὑπερπηθῆσαι ὅλα τὰ προσκόμματα. Αὐτὰ τὰ παθήματα τῶν δοκιμασθέντων παρ' ἡμῖν συνεταιρισμῶν θέλουσι καταστῆ διδασκτικά. Ἐθεώρησα οὕτω σημαντικώτατον σύμπτωμα τὴν ζωηρὰν πάλην, τὴν ὁποίαν τὰ οἰκονομικὰ στοιχεῖα τῆς ἐν Ἀμαρουσίῳ π. χ. ἑταιρίας τοῦ Λαοῦ ἀντέταξαν κατὰ τῶν κληρικῶν ἰδεῶν, αἵτινες πρὸς οἰκοδομὴν ναοῦ χωρητικότητος πόλεως ὀλοκλήρου ἐπωφθαλμίουν ἐπὶ τῶν μικρῶν τῆς ἑταιρίας κεφαλαίων.

Ἐάν, λογιζομένων ὅλων τῶν ὑπὲρ καὶ κατὰ, συγκριθῶσιν αἱ περιπέτειαι τῶν ἐργατικῶν τῆς Ἑλλάδος ἐνώσεων πρὸς τὰ παθήματα τῶν τελευταίων συνεταιρισμῶν, τοὺς ὁποίους διωργάνωσεν ἡ ἀνωτέρα τῶν κεφαλαιούχων καὶ τῶν προισταμένων ἀστῶν τάξις, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἐκεῖναι εἶναι καὶ μικρότεραι καὶ συγγνωστότεραι. Ἡ παρατήρησις αὕτη κέκτηται μεγάλην οἰκονομικὴν ἄμα καὶ πολιτειακὴν σημασίαν. Ἀπαιτεῖται πάντοτε ποσότης τις δοκιμασιῶν εἰς ὅλα τὰ στάδια τῆς δραστηριότητος, ποσότης τις εὐρωστίας εἰς πνεῦμα, καρδίαν καὶ θέλησιν. Ὁ ἐργα-

τικός λαός τῆς Ἑλλάδος εἶναι καλῶς κατὰ τοῦτο πεπρωτισμένος. Ἐάν τῷ καθυστερῆ ἡ σχετικὴ ἐκπαίδευσις, ἡ πείρα δὲν εἶναι μικρὸς διδάσκαλος. Οἱ λαοὶ δὲν εἰσέρχονται δι' ἑνὸς πηδῆματος εἰς τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν τῆς βαδίζουσας ἀνθρωπότητος. Ὅχι! Ἡ ἰδέα τοῦ συνεταιρισμοῦ περιεπλάκη ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ δὲν κατεστράφη. Ὅταν τεθῆ κατὰ μέρος ἡ ἀτεχνία καὶ ἡ ἀκηδία, ἡ πονηρία καὶ ἡ κατάρχησις, τότε ὅλοι θὰ συνομολογήσωσι τί ἡ ἱστορία οὐδέποτε συνεχώρησεν εἰς τὰ ἔθνη. Πρέπει νὰ τὸ σημειώσω; **Ἦναι ἡ ἀποθάρρυνσις.**

Ἴνα δώσω δεῖγμα τῆς ἐπιμονῆς, ἣτις διακρίνει τοὺς προοδευτικοὺς λαοὺς, ἀρκεῖ ἡ οἰκονομικὴ τῆς Ἀγγλίας ἱστορία ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ ἀκριβῶς, τὸ ὅποιον πρόκειται. Ἀπὸ τῆς πέμπτης δεκαετηρίδος τοῦ παρόντος αἰῶνος, ἄτε τὸ οἰκονομικὸν τῆς ἐργατικῆς συμπράξεως ρεῦμα ἀνεφάνη, μέχρι τοῦ 1873, μὴ λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν ἐν τῷ χρονικῷ τούτῳ διαστήματι διαλυθέντων συνεργατικῶν συνδέσμων, 955 τοιοῦτοι ἐξῆλθον ἐν τῇ κυρίως Ἀγγλίᾳ νικηταί, λειτουργοῦντες μετὰ κανονικότητος ἀξιοθαυμάστου. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1872 ἐντὸς 748 τοιούτων συνεταιρισμῶν περιελαμβάνοντο πλέον τῶν 300 χιλ. ἀτόμων, πλέον τῶν 78 ἑκατομ. δραχμῶν εἰς κεφάλαια, πλέον τῶν 324 ἑκατομ. δραχ. εἰς ἐπιχειρηματικὴν κίνησιν καὶ πλέον τῶν 22½ ἑκατομ. δραχ. εἰς κέρδη.

Δὲν δύναμαι νὰ ἀποφύγω τὴν ἐν ἔτει 1873 οἰκονομικὴν κατάστασιν τοῦ πατριάρχου τῶν συνεταιρισμῶν τούτων, τὸν ὅποιον κατὰ τὸ 1864 ἴδρυσαν ἑπτὰ ἐν Rochdall πτωχοὶ ὕφαινοι εἰς αἰωνίαν ἀπόδειξιν τῆς δυνάμεως, τὴν ὁποίαν ἡ Θεῖα Πρόνοια ἐνεφύτευσεν εἰς τὴν ἀτομικὴν πρωτοβουλίαν, ὅταν αὕτη συνασπίζεται ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς συνεργασίας. Ὅσοι εἰς τοιαῦτα ἐπιχειρήματα ἐνόμισαν ὡς ἀναπόφευκτον τὴν μεσολάβησιν τῆς Πολιτείας, εὐρίσκουσιν οὕτω τὴν μεγίστην τῶν διαψεύσεων ἐν τοῖς ἐπομένοις ἀριθμοῖς. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1873 περιελάμβανεν ὁ συνεταιρισμὸς οὗτος 7 021 μέλη, εἶχε κεφάλαιον 4 557 553 δραχμῶν (ἐξ ὧν

1 225 008 εἰς κτήματα ἢ καταστήματα καὶ 1 322 143 εἰς μετοχὰς ἄλλων ἐταιριῶν, ἠγόρασε πραγματείας ἀντὶ δρ. 7 138 461, ἐπώλησε ὁμοίας ἀντὶ δρ. 8 041 937, ἐποίησατο δὲ κέρδη δρ. 894 815, ἐκ τῶν ὁποίων 815 914 διενεμήθησαν εἰς τοὺς συνεταίρους, 7 284 εἰς μὴ συνεταίρους⁽¹⁾ καὶ 21 467 εἰς ἐκπαίδευσιν.

Τῇ ἀληθείᾳ ὅταν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν ἐν τῇ κυρίᾳ τῆς συνεργατικῆς ἐταιρίας ἰδέα, πρὸ πάντων δὲ ἐπὶ τοῦ καταναλωτικοῦ ταύτης χαρακτήρος (διότι ὑπάρχει καὶ παραγωγικὴ καὶ δανειστικὴ συνεργασία), ὅταν λάβῃ τις ὄψιν τὴν συγκρότησιν μεγάλων καὶ συμπαγῶν ἐταιρικῶν ομάδων, ἀγοραζουσῶν ἐκ πρώτης κατὰ τὰ ἐνόητα χεῖρὸς μεγάλας ποσότητας τῶν συνήθων τῆς ζωῆς ἐφοδίων, ἵνα κατόπιν τὰ άτομα τῶν ομάδων προμηθεύωνται αὐτὰ ἐκ τοῦ κοινοῦ τῆς ἐταιρίας καταστήματος εἰς τὰς γενικὰς τῆς ἀγορᾶς τιμὰς, ἕκαστος ἐννοεῖ τὴν βαθμηδὸν εὐρείαν πρὸς τὸ κέρδος ἐπίδοσιν τοιοῦτου ἐπιχειρήματος. Ἐκ τῆς ἀπλῆς ταύτης ἰδέας ἐξῆλθεν ἡ ἐπιτυχία τοῦ ἐν Rochdall συνεταιρισμοῦ, καθὼς καὶ τῶν παρακολουθησάντων τὰ ἐντιμα ἴχνη του.

Ἡ τελικὴ ἀνάπτυξις ἀπέληξεν εἰς τὴν συγκέντρωσιν τῶν πλείστων ἐφοδίων τῶν συνηθεστέρων τῆς βιωτικῆς ἀναγκῶν. Ζωοτροφία, ἐνδυμασία, ὑποδήματα, ἐργαλεῖα, ἀνθρακες, ποτὰ, δι' ὅλης τῆς ποικιλίας τῶν λοιπῶν τοῦ νεωτέρου βίου μέσων, ὅλα ἔχουσι τὸν κανονικὸν αὐτῶν τόπον

(1) Ἡ ἐταιρία δίδει ἐκ τῶν κερδῶν αὐτῆς μέρος καὶ πρὸς τοὺς μὴ συνεταίρους ἐκ τῶν καταστημάτων τῆς ἀγοραστάς. Ἐν γένει πρὸς ὅλους ὁ κανὼν εἶναι ἀγορὰ τοῖς μετρητοῖς, πρὸς ἀσφάλειαν κατὰ τῶν κινδύνων τῆς μικρᾶς πίστεως, τόσον ἀπέναντι τοῦ πιστωτοῦ ὅσον καὶ ἀπέναντι τοῦ ἀφειλέτου, ὅστις πρέπει νὰ κανονίζῃ τὰς ἡμερησίας ἀνάγκας του ἐπὶ τῶν πραγματικῶν αὐτοῦ πόρων. Ἡ ποσότης τῶν ἀγορῶν ἐκάστου πιστοποιεῖται διὰ σημείων ὁμοιομορφῶν. Εἰς δὲ τὸ τέλος τῆς τριμηνίας ὑπολογίζονται ταῦτα καὶ τὰ κέρδη διανεμόνται, κρατούμενων 5 τοῖς % ὑπὲρ τῆς παραγωγικῆς δυνάμεως τοῦ ἐταιρικοῦ κεφαλαίου.

ἐν τῇ συνεργατικῇ τῆς καταναλώσεως ἐταιρία. Μέχρι δὲ τῆς ἀγορᾶς οἰκοπέδων καὶ οἰκοδομῆς ἐπ' αὐτῶν ἐργατικῶν οἰκιῶν προέβη ἡ συνεργατικὴ ἐταιρία τῶν Rochdal Pionneers, ἀντλήσασα οὕτω οὐσιώδη κέρδη ἐκ τῆς πωλήσεως ἢ τῆς μισθώσεώς των.

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΚΤΗΜΑΤΑ.

Ποῖος εἶναι ὁ ἱστορικός μεταξὺ Σουηδῶν καὶ Βυζαντινῶν σύνδεσμος, ἀφοῦ οἱ πρῶτοι οὐδέποτε ὑπετάγησαν εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἐνότητα, εἶναι ζήτημα τὸ ὁποῖον ἐγείρει ὁ στρατιωτικὸς ὀργανισμὸς τῶν δύο τούτων λαῶν, διότι κατὰ τὸ οὐσιωδέστατον αὐτοῦ μέρος στηρίζεται οὗτος ἐπὶ τῆς αὐτῆς οικονομικῆς βάσεως. Ὅτι ὑπὸ γενικὴν ἐποψίν εἶναι διὰ τοὺς Σουηδοὺς τὰ β ὀ σ τ ε λ καὶ κυρίως τὰ τ ὀ ρ π εἶναι διὰ τοὺς Βυζαντινοὺς τὰ σ τ ρ α τ ι ω τ ο τ ὀ π ι α. Ὅπως δὲποτε καθ' ὅσον ἐν ἀμφοτέροις ταῖς χώραις ὑπῆρχον ἐθνικαὶ γαῖαι ἀπέραντοι, κατὰ τοσοῦτον ἢ ἰδέα, τοῦ νὰ ἀποτελεσθῇ ἐξ αὐτῶν σταθερὰ οικονομικὴ βάση εἰς στρατιωτικὴν τοῦ τόπου ἀνάπτυξιν, εὔρε κοινὴν ἐκατέρωθεν ἐφαρμογὴν.

Θέλω διαιρέσει τὴν προκειμένην μελέτην εἰς τρία μέρη, Βυζαντινὸν, Σουηδικὸν καὶ Ἑλληνικὸν ὑπὸ τὴν ἐποψίν τῆς ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν δύο πρώτων δυνατῆς διὰ τὸν ἡμέτερον τόπον ὠφελείας.

Α'. Βυζάντιον. — Ὅσῳ μᾶλλον ἐνθυμεῖται τις τὰς νικηφόρους λεγεῶνας τῆς Ῥώμης καὶ τὰς μεγάλας τροπὰς τῶν ἐν αὐτῇ πραγμάτων κατὰ συνέπειαν τῶν στρατιωτικῶν τῆς γῆς διανομῶν, τόσῳ εὐρίσκει στενὸν τὸν σύνδεσμον μεταξὺ τοῦ συστήματος ἐκείνου καὶ τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν Βυζαντινοῦ. Ὅπως ἐν Ῥώμῃ ἀντὶ πληρωμῆς μισθοῦ ἐδίδογτο εἰς τοὺς στρατιώτας γαῖαι, ἐπὶ τῇ ὑποχρεώσει τῆς

καὶ ἐν τῷ μέλλοντι στρατείας αὐτῶν καὶ τῶν ἀπογόνων αὐτῶν, οὕτω καὶ ἐν τῇ νέᾳ τοῦ Βυζαντίου τάξει ἐγένετο εὐρεία χρῆσις τοῦ μέσου τούτου. Καθὼς ἀναφέρει ὁ Zachariae, ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τοῦ ἰδιωτικοῦ Ἑλληνο-Ρωμαϊκοῦ δικαίου (§ 63), ὁ Ἰουστινιανὸς κατέφυγεν εἰς τὸν στρατιωτικὸν τοῦτον ὀργανισμὸν, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν χώραν διὰ τῶν πολυαριθμῶν φρουρίων καὶ ὀχυρωμάτων, τὰ ὁποῖα ἀνήγειρε παρά τὰ ὄρια καὶ τὰ στενά (κλεισούρας) τῆς ἐπικρατείας. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης φαίνεται, ὅτι ὁ θεσμὸς οὗτος κατέπεσε βαθμηδὸν εἰς ἀχρηστίαν, μέχρις οὗ κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα ἀνώρθωσαν αὐτὸν ἐκ νέου οἱ αυτοκράτορες Ρωμανὸς ὁ Λεκαπηνὸς (922 μ. Χ.), Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος (945—959), Ρωμανὸς ὁ νεώτερος (962) καὶ Νικηφόρος ὁ Φωκᾶς (967), ἵνα διατηρηθῇ μέχρι τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ μεταβῇ εἰς τὸ διοικητικὸν σύστημα τῶν νέων αὐτῆς κυρίων, τῶν ὁποίων γνωστὰ εἶναι τὰ ἐκ τῶν δορυαλώτων χωρῶν ἀποτελεσθέντα στρατιωτικὰ τ ι μ ἄ ρ ι α.

Ἐν γένει τὸ διὰ τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν προσδιωρισμένον μέρος τῶν ἐθνικῶν γαιῶν διηρεῖτο ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει εἰς τρεῖς τάξεις· διὰ τοὺς ἐπιλωρικὸ φόρου, εἰς ἕκαστον τῶν ὁποίων ἐδίδοτο κτῆμα ἀξίας 12 λιτρῶν χρυσοῦ· διὰ τοὺς ἵππεῖς καὶ τοὺς ἐκ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, τῆς Σάμου καὶ Κυβυρραϊώτας ἀνδρας τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ, εἰς ἕκαστον τῶν ὁποίων ἐδίδοτο κτῆμα ἀξίας 4 λιτρῶν χρυσοῦ· διὰ τοὺς λοιποὺς ναύτας, πρὸς ἕκαστον τῶν ὁποίων ἀπενέμετο κτῆμα ἀξίας 2 λιτρῶν χρυσοῦ. Ἡ τελευταία ὁμως τάξις ταχέως συνεχωνεύθη ἐν τῇ δευτέρᾳ.

Ἐκαστον τοιοῦτο κτῆμα ὠνομάζετο σ τ ρ α τ ι ω τ ο τ ὀ π ι ο ν, ἢ καλλιέργεια καὶ τὰ εἰσοδήματα τοῦ ὁποίου ἀνήκον εἰς τὸν πρὸς ὃν τοῦτο ἀπενεμήθη. Ἡ πρὸς στρατείαν ὑποχρέωσις τοῦ δικαιοῦχου καὶ τοῦ ἐξ ἀδιαθέτου ἢ καὶ ἐκ διαθήκης κληρονόμου αὐτοῦ ἦτο αὐστηρὰ τῆς γαιοδοσίας ταύτης συνέπεια. Ὑπαρχόντων πολλῶν κληρονόμων, ὠφειλον ὅλοι ἀναλόγως τῆς μερίδος των νὰ συμφωνήσωσι

περί τῆς χαρηγίας ἐνὸς στρατιώτου. Ἐὰν δὲ τὸ κτῆμα δὲν ἐπῆρκει εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ στρατιώτου, συνέτρεχεν ἡ λοιπὴ περιουσία αὐτοῦ. Περιπλέον ἐχρησίμευε τὸ κτῆμα καὶ ὡς μέσον συντάξεως διὰ τοὺς ἀποστράτους.

Τὰ στρατιωτοτόπια ἐνεγράφοντο ἐντὸς κωδίκων ἰδιαιτέρων. Ἐν τούτοις ὑπῆρχον καὶ μὴ ἐγγεγραμμένα. Ἡ διάκρισις αὕτη εἶναι οὐσιώδης, διότι τῶν μὲν πρώτων ἡ ἀπαλλοτριώσεις ἦτο ἀπολύτως ἀπηγορευμένη, τῶν δὲ ἐτέρων ἐπετρέπετο ἀλλὰ μόνον ὑπὲρ ἄλλου ἐπίσης στρατευσίμου. Ἐὰν ἐν τούτοις στρατιωτοτοπίου τινος ἡ κατοχὴ περιήρχετο εἰς ἀλλοτρίας χεῖρας, ὑπέκειτο εἰς τριακονταετὴ παραγραφὴν. Περίεργον εἶναι τὸ μέχρι συμπληρώσεως τῆς παραγραφῆς δικαίωμα τῆς διεκδικήσεως, διότι κατὰ πρῶτον λόγον ἀπενέμετο εἰς τὸν πωλητὴν αὐτὸν καὶ εἰς τοὺς κληρονόμους του, ἀκολούθως εἰς τοὺς συστρατιώτας του (συνδόται καὶ σύναιχμοι), εἰς τοὺς ἀπορωτέρους στρατιώτας καὶ τέλος εἰς πάντα πολίτην. (Ἰδ. ἐν γένει Νεαρὰς 2, 8, 11, 15, 16, 18, 20 Ἑλληνο-Ρωμαϊκοῦ Δικαίου Γ'. 3).

Ἡ μεγάλη σπουδαιότης τῆς στρατιωτικῆς ταύτης δυνάμεως μαρτυρεῖται ἐκ τῆς ἐκτάσεως καὶ τῆς ἱστορίας τῶν Βυζαντινῶν ὀρίων, δι' ὅλης τῆς μακρᾶς σειρᾶς τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν τῆς χώρας παθημάτων, πρὸς τὴν ὁποίαν ἔπρεπεν ἡ ἄμυνα νὰ εἶναι κατὰ πᾶσαν περιοχὴν πρόχειρος καὶ ἰδιαιτέρως, οὕτως εἰπεῖν, ὠργανισμένη. Ἐὰν πρὸς τὴν δύναμιν ταύτην συσχετίσωμεν καὶ τὴν ἐτέραν τοῦ ἐμμίσθου τακτικοῦ στρατοῦ βάσιν (τὴν ὁποίαν βραδύτερον ἢ βασιλικὴ Δύσις παρέλαβεν ἐκ τῆς αὐτοκρατορικῆς Ἀνατολῆς, συνεργούσης καὶ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς πυρίτιδος, ἐκ τῆς ὁποίας ὁ πόλεμος περιῆλθεν εἰς μείζονα καὶ ἐκ μακρᾶς χειρὸς διοικητικὴν συγκέντρωσιν), ἰδοὺ ἔχομεν ὑπ' ὄψιν ὁλόκληρον τῆς ἡμετέρας αὐτοκρατορίας τὸν στρατιωτικὸν μηχανισμόν.

Β'. Σ ο υ η δ ί α. — Ὅστις ἐγνώρισεν ὅπως οὖν τὴν ἱστορίαν τῆς Σκανδιναυτικῆς χερσονήσου, ἐκ τῆς ὁποίας συνετρίβη μὲν ἄπαξ πρὸ δύο αἰώνων ἡ Γερμανικὴ αὐτοκρατο-

ρία, παρ' ὀλίγον δὲ βραδύτερον νὰ συντριβῆ καὶ ἡ Ρωσικὴ, ὅστις ἐνθυμεῖται ὅτι Κάρολος ὁ IB' ἦτο Σουηδὸς καὶ ὅτι ἐχρηιάσθησαν πολλαὶ εὐνοικαὶ περιστάσεις, ἵνα καταστραφῆ τὸ γιγαντιαῖον ἐπιχειρήμα του εἰς τὴν περὶ τὴν Πολταῦαν πρὸς τὸν κζᾶρον Πέτρον μάχην, δύναται νὰ κρίνη περὶ τῆς ἀξιολογότητος τῆς ὑπὸ μελέτην στρατιωτικῆς οἰκονομίας, τῆς ὁποίας αἱ μὲν πρῶται ἀρχαὶ συγγέονται πρὸς τὰς παλαιότερας περὶ Σουηδίας εἰδήσεις, ὁ δὲ τελευταῖος ὀργανισμὸς ἀνάγεται εἰς τὸ ἔτος 1680 ἐπὶ Καρόλου IA'.

Ἡ κυρία βᾶσις τῆς Σουηδικῆς μεγαλουργίας, ὑπὸ στρατιωτικὴν ἔποψιν ὑπῆρξεν ἐν τῷ χωρικῷ αὐτῆς στρατῷ, (indelta), ὅστις οἰκονομικῶς διαιρεῖται εἰς δύο κεφαλαιώδεις κατηγορίας. Ἀφ' ἐνὸς μὲν παρίσταται τὸ διευθύνον σῶμα ἀπὸ τοῦ στρατηγοῦ μέχρι τοῦ ὑπαξιωματικοῦ· ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ διευθυνόμενον σῶμα, οἱ στρατιῶται. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ πρῶτον, σπουδαία μερὶς τῶν ἐθνικῶν γαιῶν ἐχρησίμευσεν εἰς μόρφωσιν ἀναλόγων πρὸς τοὺς στρατιωτικούς βαθμοὺς ἰδιαιτέρων ἐξοχικῶν κτημάτων, τὸ εἰσόδημα τῶν ὁποίων ἐπέχει τόπον μισθοῦ. Προβιβαζόμενος, λέγει ὁ K. Michel Chevalier (Μαθ. 14^{ον} Πολιτικῆς Οἰκονομίας), ἀξιωματικός τις, μεταβαίνει εἰς μᾶλλον προσοδοφόρον διὰ μ ο ν ἠ ἡ ν (bostall). Ἐν γένει τὰ εἰσοδήματα ταῦτα ἔχουσι τὴν ἀναγκαίαν πρὸς τοῦτο ποικιλίαν ἀπὸ 500 φρ. μέχρι 10 000. Μέχρι τοῦ 1830 ἕκαστος βαθμοφόρος ὤφειλε μόνος νὰ καλλιεργῆ τὸ ἀνήκον αὐτῷ κτῆμα, κατόπιν ὅμως ἐπετράπη καὶ ἡ διὰ μισθώσεως κάρπωσις, ἥτις, ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ὑποδεεστέρους ἀξιωματικούς καὶ τοὺς ὑπαξιωματικούς, ἀφέθη εἰς τὴν πρόνοιαν τοῦ ὑπουργείου τῶν στρατιωτικῶν.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ σῶμα τῶν στρατιωτῶν, διερέθη ἡ χώρα εἰς ἰδιαιτέρας περιφερείας (rot), ἀποτελουμένας ἐνίοτε καὶ ἐκ μιᾶς μόνης ἰδιοκτησίας. Ὅσαι τοιαῦται περιφέρεται, τόσοι καὶ στρατιῶται. Ἐν ἐκάστη οὕτω στρατιωτοφόρῳ περιφέρειᾳ προσδιορίζεται ἰδιαιτέρον στρατιωτοτόπιον (torp), ἐν τῷ ὁποίῳ ζεῖ ὁ στρατιώτης, ἀναπτύσσων οἰκογένειαν καὶ καλλιεργῶν τὴν γῆν. Ἐκαστον στρατιωτοτόπιον ἀποτελεῖται

ἐξ οἰκίσκου, κήπου, γῆς καλλιεργησίμου ἀναλόγου ἐκτάσεως, λειβαδίου καὶ δάσους, ἅπαντα ἀναλόγου εἰσοδήματος πρὸς συντήρησιν τῆς στρατιωτικῆς οἰκογενείας.

Ἐν περιπτώσει ἀνεπαρκείας τοῦ εἰσοδήματος τοῦ στρατιωτοποίου συντρέχει ἡ περιφέρεια διὰ προηγουμένως ὠρισμένης εἰς σῆτον εἰσφορᾶς, ἐν γένει οὔσα ὑπόχρεως ἵνα συνδράμη τὸν στρατιώτην ἐπὶ τῆς σπορᾶς καὶ τοῦ θερισμοῦ τῶν ἀγρῶν του, χορηγοῦσα προσέτι ἀνά πᾶσαν διετίαν καὶ τὴν μικρὰν στρατιωτικὴν αὐτοῦ στολήν. Ἐν περιπτώσει πολέμου, καθὼς καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν μεγάλων στρατιωτικῶν γυμνασίων, ἡ στρατιωτοφόρος περιφέρεια προνοεῖ περὶ τῆς καλλιεργείας τοῦ στρατιωτοποίου καὶ περὶ τῆς συντηρήσεως τῆς οἰκογενείας τοῦ στρατιώτου. Ἐν περιπτώσει ἀποστρατείας ἢ θανάτου αὐτοῦ, ἡ στρατιωτοφόρος περιφέρεια ἐπέχει τόπον ταμείου συντάξεως διὰ τὸν ἀπόστρατον, τὴν χήραν του καὶ τὰ ἀνήλικα αὐτοῦ τέκνα. Ὁσον δ' ἀφορᾷ τὸ στρατιωτοτόπιον, μεταβαίνει τοῦτο εἰς ἕτερον στρατιώτην, τὸν ὅποιον πάντοτε ἡ περιφέρεια πρέπει νὰ ἔχῃ ἕτοιμον ἐπὶ τῆς θέσεως αὐτοῦ.

Τὸ ἵππικὸν τοῦ indelta στηρίζεται ἐπὶ ἐτέρας βάσεως. Δὲν εἶναι πλέον στρατιωτοφόροι περιφέρειαι ἀλλὰ κτήματα ὠρισμένα (rustholl), τῶν ὁποίων ὁ κύριος εἶναι ὑπόχρεως εἰς τὴν παροχὴν ἐνὸς ἵππεως μετὰ τοῦ ὀπλισμοῦ τοῦ σὺν ἵππῳ καὶ ἵπποσκευῆ. Ἐὰν ἀποθάνῃ ὁ ἵππεὺς ἢ τεθῆ ἐκτὸς μάχης αὐτὸς ἢ ὁ ἵππος του, ἄμεσος συνέπεια ἢ ἀντικατάστασις, ὑποχρέου ὄντος ἄλλως τοῦ κυρίου τοῦ κτήματος, ἵνα αὐτὸς ἐτοιμοπόλεμος ἐμφανισθῆ εἰς τὰς τάξεις τοῦ ἵππικου.

Τοιοῦτοτρόπως ἡ συντήρησις τοῦ στρατοῦ indelta βαρύνει τὴν ἐπικράτειαν εἰς δύο μόνον περιπτώσεις, ἥτοι τοῦ πολέμου καὶ τῶν μεγάλων κατὰ πάντα μῆνα ἰούνιον στρατιωτικῶν γυμνασίων διαρκούντων 21 ἡμέρας, διὰ τὰ ὁποῖα ἡ Κυβέρνησις χορηγεῖ καὶ τὴν μεγάλην στρατιωτικὴν στολήν. Ἡ πειθαρχία καὶ ἡ ἐμπειρία τοῦ στρατοῦ τούτου εἶναι πασίγνωστος ἐν Εὐρώπῃ. Ἀρκεῖ, λέγει ὁ K. Michel Chevalier (αὐτ.), νὰ ἀναμνησθῆ τις, ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἐξῆλθον οἱ

στρατιῶται τοῦ Καρόλου IB'. Ἄνδρες οἰκογενειάρχαι, θὰ ἐνόμιζον οἱ ὀπαδοὶ τῆς στρατιωτικῆς ἀγαμίας, ὅτι κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ φονικοῦ πυρὸς στρέφουσι τοὺς μὲν ὀφθαλμοὺς πρὸς τὰ φίλτατα τῆς καρδίας, τὰ δὲ νῶτα πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τῆς πατρίδος! Ἡ ἱστορία ὁμως τῶν μεγάλων πολέμων δύναται νὰ μαρτυρήσῃ περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων, ὅταν αἱ συμφοραὶ καλέσωσι τοὺς οἰκογενειάρχας εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν. Δὲν ὑπάρχει δύναμις μᾶλλον ἀκαταγώνιστος.

Ἐπὶ τὴν ἐποψίν τῆς ἰδέας ὅτι ὁ στρατὸς εἶναι τὸ μεγαλύτερον σχολεῖον τοῦ ἔθνους, ὀλίγον ἐὰν εἰσδύσῃ τις εἰς τὸν ὑπὸ μελέτην στρατιωτικὸν μηχανισμόν, δύναται νὰ πεισθῆ περὶ τῆς ποσότητος τοῦ πνεύματος τῆς τάξεως καὶ τῶν πρακτικῶν πορισμάτων τῆς ἐπιστήμης, τὰ ὁποῖα ὑπὸ τὸ ἐνδύμα τῆς βιωτικῆς, τῆς κοινότητος τῶν φρονημάτων, τῶν νέων ἀνακαλύψεων, τῆς βιομηχανικῆς προαγωγῆς, τῆς ὑγεινῆς κλπ. εἰσέρχονται εἰς τὸ μέγα σῶμα τοῦ λαοῦ ἀφ' ἐνὸς διὰ τῶν περιοδικῶς ἐνεργουμένων γενικῶν καὶ μερικῶν συγκεντρώσεων, καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τῆς κανονικῆς τῶν ἀτόμων καθ' ἅπασαν τὴν χώραν διασπορᾶς.

Γ'. Ἐ λ λ α ς. — Τὸ προεκτεθὲν περὶ τὰς κ λ ε ι σ ο ὑ ρ α ς σύστημα τοῦ Ἰουστινιανοῦ περιεσώθη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐν τῷ στρατιωτικῷ τῶν Ἀρματωλῶν ὀργανισμῷ, ἐκ τοῦ ὁποίου τοσοῦτον ὠφελήθη τὸ στρατιωτικὸν τῆς χώρας πνεῦμα καὶ μεγίστας ἐντεῦθεν ἠντλησε δυνάμεις ἢ ἐπανάστασις τοῦ 1821. Οἱ ἀρματωλοὶ ἦσαν Ἑλληγες, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ Ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις ἐνεπιστεύετο, ἐκοῦσα ἄκουσα, τὴν φύλαξιν τῶν στενωπῶν καὶ ἐπικινδύνων μερῶν ἀντὶ μισθοῦ, εἰς τὸν ὅποιον συνέτρεχον τὰ γειτονικά κτήματα διὰ μέσου τῶν κοινοτήτων.

Μετὰ τὴν αἰσίαν τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος ἡμῶν ἐκβασιν ἐφηρμόσθη εἰς μεγάλας διαστάσεις τὸ σύστημα τοῦ Αὐγούστου, ὅσον ἀφορᾷ τὴν πρὸς τοὺς ἀγωνιστὰς διανομὴν τῆς ἐθνικῆς γῆς, ἐγκαταλειφθέντος τοῦ ἑτέρου κατ' αὐτὸ σκέλους, τοῦ ἀφορόντος τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, καθόσον αὐτὴ ἐκανονίσθη ἐπὶ ἄλλης γενικωτέρας, τῆς ἐν ἰσχύϊ,

βάσειως. Ἡ φύσις ἐν τούτοις τῶν πραγμάτων δὲν ἔλλειψε νὰ διατηρήσῃ ἐπὶ μακρότερον χρόνον τὸν ἰδιαιτέρον θεσμόν τῶν ὄροφυλάκων, μέχρις οὗ βαθμηδὸν ὁ τακτικὸς στρατὸς ἀπερρόφησε τὸ πᾶν. Εἰς τὸ σημεῖον δὲ τοῦτο διατελοῦμεν ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν οἱ μὲν πόροι τῆς Ἐπικρατείας δὲν ἐπιτρέπουνσι μεγάλην στρατιωτικὴν ἀνάπτυξιν, αἱ νεώτεροι δὲ τῶν ἐθνῶν τύχαι ἐπιλαμβάνονται ὁσημέραι τοῦ ὀγκώδους ζητήματος τῶν ἀναποφεύκτων ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης μεγάλων πληθυσμῶν.

Εἰς λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου πρώτη καὶ κυριωτάτη ἰδέα παρέστη ἡ τῆς ἐθνοφυλακῆς ταύτης δὲ ματαιωθείσης, πολλαχόθεν ὑποστηρίζεται ἢ ἐν τῇ χώρᾳ μεταφύτευσις τοῦ Γερμανικοῦ κατὰ τὴν landwehr συστήματος. "Ὅτι πρέπει τοῦτο νὰ δοκιμασθῇ καὶ παρ' ἡμῖν ὑπὸ τὸν κυριώτερον αὐτοῦ μηχανισμόν, οὐδεμίᾳ ἀμφιβολίᾳ, ἀφοῦ οἱ τελευταῖοι μέγιστοι θρίαμβοι τοῦ συστήματος τούτου ἔχουσι τοσαύτην περθῶ. Ἄλλ' αἱ μεταφυτεύσεις τῶν θεσμῶν, καὶ μάλιστα ἐκ βορείων εἰς μεσημβρινὰ κλίματα, ὑπόκεινται εἰς δυσκολίας, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ λάβῃ ὑπὸ σπουδαίαν ἔφοψιν ὁ νομοθέτης. Μήπως ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἱστορικῶν παραδόσεων τοῦ ἡμετέρου ἔθνους ἀπὸ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοῦ περιόδου, μέχρι τῆς Σουηδικῆς πρακτικῆς καὶ τῶν νεωτέρων τῆς Γερμανικῆς ἐθνοφρουρᾶς (landwehr) δαφνῶν, δὲν ὑπάρχει μέθοδός τις εἰς ἀνάπτυξιν τῶν ἰθαγενῶν στοιχείων ἅμα δὲ καὶ καλλιέργειαν αὐτῶν διὰ τῆς περαιτέρω διεθνούς ἀλληλοδιδασκαλίας;

Βεβαίως δὲν ἤθελον προτείνει ἀναδιοργανισμόν τῶν ἡμερων τῆς ὄροφυλακῆς ταγμάτων. "Ἰνα παραδεχθῶ ὅμως ζώνην τινα ἀνάλογον ἐπὶ τῶν Ἑλληνικῶν ὀρίων, ὅπως συγκεντρώσω ἐν αὐτῇ ὑπὸ αὐστηρὸν στρατιωτικὸν ὄργανισμόν ὅλους τοὺς ἀπὸ τοῦ 1833 μετανάστας κατὰ τι σύστημα παραπλήσιον πρὸς τὸ ἐπὶ τῶν μεθορίων τῆς Αὐστρίας δοκιμασθὲν, δὲν θὰ εἶχον μεγάλας δυσκολίας. Ἐξαιρέτως δὲ φαίνεται μοι τὸ Σουηδικὸν στρατιωτοτόπιον, (διὰ τοὺς ἀξικωματικούς καὶ στρατιώτας) ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ

πρὸς τὴν ἡμετέραν χώραν ἀναλογία, δεκτικὸν εὐρυτέρου μέλλοντος διὰ τινος ἰσχυρᾶς ἐπικουρίας τῶν περὶ γενικῆς στρατολογίας νέων ἅμα καὶ παλαιῶν ἀρχῶν. Καὶ πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ φορολογικὸς π. χ. τῆς Ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας πολεμηστήριος ἵππος καὶ ἡ καθολικὴ μέθοδος τῆς καταρτίσεως τοῦ πεζικοῦ καὶ ἰππικοῦ τῶν ἐλευθέρων τῆς ἀρχαιότητος πολιτειῶν δὲν εἶναι χίμαιρα οὐδὲ διὰ τὸν καθ' ἡμᾶς πολιτισμόν.

Τίς οἶδεν, ἂν ἐν τινι προσεχεῖ μέλλοντι ἢ περαιτέρω ἀνάπτυξις τῆς ἰδέας τῶν ἐθνικῶν στρατιῶν δὲν ὀδηγήσῃ τὴν νεωτέραν πείραν εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς ἀρχαίας. Ἀναπόφευκτον τότε νὰ ἐξασφαλισθῇ, ἐντὸς τινος πυρῆνος ἐξόχως δραστικοῦ, ἢ ὁσημέραι εὐρυνομένη ἀποστολὴ τῆς ἐπιστήμης, ἥτις, ὅπως ἐν τοῖς ἔργοις τῆς σωτηρίας οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἔργοις τῆς κατατροφῆς, εἶχε, ἔχει καὶ ἔξει τὸν τελευταῖον πάντοτε λόγον.— Ἄλλην ὑπεράσπισιν καὶ ἄλλας διαστάσεις δὲν γνωρίζω διὰ τὸν τακτικὸν τοῦ νεωτέρου ἐθνικοῦ βίου στρατόν.

ΑΣΤΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ.

Ἐκ τῶν ἐν Βολωνίᾳ ἐρευνῶν τῆς Κατασταστικῆς ἐξάγομεν περιέργους ἀναλογίας μεταξὺ τοῦ ἐργαζομένου καὶ μὴ ἀστικοῦ πληθυσμοῦ, δυναμένας νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἀφετηρία εὐρυτέρων κατ' ἔθνη μελετῶν. Ἐπὶ 115 957 κατοίκων τῆς πόλεως ταύτης ἐν ἔτει 1871, οἱ ἐνασχολούμενοι εἰς βιοποριστικὰ ἔργα ὑπελογίσθησαν μέχρις 64 842, ἐξ ὧν 46 025 ἄρρενες καὶ 18 817 θήλειαι. Οἱ λοιποὶ ἀνήκουσι εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀργῶν (41 503 ἄρρενες καὶ 39 612 θήλειαι).

Ἡ διαμοίρασις τοῦ φαινομένου τούτου καθ' ἡλικίας ἔχει ὡς ἐξῆς κατὰ τὰς πληροφορίας τῆς ἐν Παρισίοις Καταστατικῆς Ἑταιρίας. Μέχρι τοῦ 15^{ου} ἔτους ἐργατικοὶ μὲν 7 614 (5 108 ἄρρενες καὶ 2 506 θήλειαι), ἀργοὶ δὲ 22 608 (9 694

ἄρρ. καὶ 12 914 θήλ.). Ἀπὸ τοῦ 15—30 ἔτους ἐργατικοὶ μὲν 22 447 (15 592 ἄρρ. καὶ 6 855 θήλ.), ἀργοὶ δὲ 8 709 (510 ἄρρ. καὶ 8 199 θήλ.). Ἀπὸ τοῦ 30—60 ἔτους ἐργατικοὶ μὲν 27 789 (20 446 ἄρρ. καὶ 7 343 θήλ.), ἀργοὶ δὲ 14 630 (549 ἄρρ. καὶ 14 081 θήλ.). Ὑπεράνω τῶν 60 ἐτῶν ἐργατικοὶ μὲν 6 992 (4 879 ἄρρ. καὶ 2 113 θήλ.), ἀργοὶ δὲ 5 168 (750 ἄρρ. καὶ 4 418 θήλ.).

Τοιοῦτοτρόπως ἡ ἐπὶ 100 προσώπων ἀναλογία τῶν ἀργῶν εἶναι εἰς μὲν τὴν α' ἡλικίαν (—15 ἐτῶν) 74, 8 (65, 5 ἄρρ. 83, 7 θήλ.), εἰς δὲ τὴν β' (15—30 ἐτῶν) 28, 0 (3, 2 ἄρρ. 54, 5 θήλ.), εἰς δὲ τὴν γ' (30—60 ἐτῶν) 34 5 (2, 6 ἄρρ. 65, 7 θήλ.), εἰς δὲ τὴν δ' (πλέον τῶν 60 ἐτῶν) 42, 5 (20, 0 ἄρρ. 67, 8 θήλ.).

Ἡ μείζων ἔντασις τῆς ἐργασίας συμπίπτει ἐπὶ τῆς μέσης ἡλικίας κατὰ τοὺς ἀνδρας (30—60 ἐτῶν) καὶ ἐπὶ τῆς νέας ὅσον ἀφορᾷ τὰς γυναῖκας (15—30 ἐτῶν). Τοῦ φαινομένου τούτου ἡ ἐξήγησις συνδέεται ἀφ' ἑνὸς πρὸς τὴν ταχυτέραν ὠρίμανσιν τῆς γυναικὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς μείζονα σχετικῶς τοῦ ἀνδρικοῦ πληθυσμοῦ κλίσιν πρὸς τὴν ἀργίαν κατὰ τὰ πέριξ τῆς ἡλικίας τῶν παθῶν χρονικὰ διαστήματα. Ἄμα ἐν τούτοις ἀρχίση ἡ εὐθύνη τῆς ἀνδρικῆς περιόδου, τὸ ἄρρεν γένος ὀρμᾷ ἀκατάσχετον πρὸς τὴν ἐργασίαν (2, 6 ἐπὶ τοῖς % ἀργοί), εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν ἡ γυνή, προετοιμασθεῖσα ὅπωςδήποτε διὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἀποκατάστασιν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 15—30, ἐπαναπαύεται ἐν τῇ ἐπομένῃ ἡλικίᾳ, πλείοτερον εἰς τὴν ἀσφάλειαν τῆς οἰκογενειακῆς ἐστίας, καθ' ἣ μαρτυροῦσιν οἱ μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἡλικιῶν ἀριθμοὶ τῆς γυναικείας ἀργίας 54, 5 : 65, 7.

Ἐὰν ἐπὶ τοῦ ὅλου τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν ἀστικοῦ πληθυσμοῦ ἀναζητήσωμεν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐν ἀργίᾳ ζωῆς, παρατηροῦμεν ὅτι ἐπὶ μὲν τοῦ ἄρρενος γένους τὸ πέμπτον ἐπὶ δὲ τοῦ θήλεως τὰ δύο τρίτα ὑπόκεινται εἰς αὐτήν. Ὑπὸ τὴν ἐποψιν τῆς ἡλικίας ἡ μείζων ἔντασις τῆς ἀργίας περιλαμβάνει εἰς ἀμφότερα τὰ γένη τὴν πρώτην τῆς ζωῆς περίοδον, μεθ' ἣν ἀμέσως ἔπεται ἡ τελευταία. Πρέπει δὲ νὰ συνδυα-

σθῆ τὸ φαινόμενον τοῦτο, ἀνεξαρτήτως τῶν λόγων τῆς φυσικῆς ἀσθενείας, καὶ πρὸς τὸν μείζονα ἀριθμὸν τῶν ἀτόμων τῆς πρώτης ἡλικίας καθὼς καὶ τὸν ἐλάσσονα τῆς τελευταίας.

ΓΕΩΡΓΙΚΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ.

Δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν δύο μεγάλας περιόδους εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γεωργίας. Ὅταν οἱ ἄνθρωποι εἶναι ὀλιγώτεροι τῶν γαιῶν πέραν πάσης ἀναλογίας, ἡ καλλιέργεια ἀποτείνεται μᾶλλον εἰς τὰς μεγάλας τῶν ἀγρῶν ἐκτάσεις. Ὅσον ὅμως οἱ ἄνθρωποι πολλαπλασιάζονται τόσον ἐπιτείνονται αἱ προσπάθειαι αὐτῶν εἰς τὴν παραγωγικότεραν χρῆσιν μικροτέρων ἐκτάσεων γαιῶν. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἡ καλλιέργεια ἔχει τι μεταβατικὸν ἀπὸ θέσεως εἰς θέσιν τῆς αὐτῆς περιοχῆς καὶ ἐπηρεάζεται μᾶλλον ἐκ τῶν ὄρων τῆς αὐτομάτου παραγωγῆς. Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν ὁ καλλιεργητῆς προσηλοῦται πλείοτερον ἐπὶ δεδομένου χώρου, διὰ τελειοτέρων δὲ ἐργαλείων, διὰ λιπασμάτων καὶ μηχανῶν εἰσάγει αὐτὸν εἰς ἀδιάκοπον σχεδὸν παραγωγὴν. Ἡ πειθαρχία λοιπὸν τῶν φυσικῶν δυνάμεων δὲν εἶναι ὑπόθεσις ἀδύνατος· καὶ καθὼς ἐν τῇ χειροτεχνικῇ βιομηχανίᾳ, οὕτως ἀπαντῶμεν τὸ φαινόμενον τοῦτο καὶ ἐν τῇ γεωργικῇ.

Ἡ λειτουργία τοῦ ἀνθρωπίνου πληθυσμοῦ ἐπὶ τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς ἐχρησίμευσεν εἰς τὸν Thünen πρὸς ἀπόδειξιν μεγίστου ἐν τῇ Πολιτικῇ Οἰκονομίᾳ νόμου, τοῦ ὁποίου τὴν μελέτην ἐπιχειρῶ ἐπὶ τῶν βάσεων, τὰς ὁποίας ἔθεσεν ὁ περιφανῆς πρακτικο-θεωρητικὸς οὗτος οἰκονομολόγος.

Ὑποθετέον ὅτι πρόκειται περὶ ἐπικρατείας, τὴν ὁποίαν διαχωρίζουσιν ἀπὸ τοῦ λοιποῦ κόσμου ἔρημοι ἀδιάβατοι. Ἡ ἐπικράτεια αὕτη ἔχει σχῆμα κυκλικόν, ἔδαφος ὅμοιον ἀπανταχοῦ καὶ στερεῖται ὑδατίνης συγκοινωνίας. Μία μόνη, ἀλλὰ μεγάλη, πόλις εὐρίσκεται ἐν τῷ κέντρῳ τῆς ὑποτιθεμένης ταύτης χώρας. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ συγκεντροῦται

ἡ βιομηχανία μετὰ τῶν πολυαρίθμων αὐτῆς ὀπαδῶν, οἵτινες καταναλίσκουσιν, ἀλλὰ δὲν παράγουσι γεωργικά προϊόντα. Ἡ ἐν τῇ πόλει τιμὴ τῶν προϊόντων τούτων ἐπιβαρύνεται φυσικῶ τῷ λόγῳ διὰ τῶν δαπανῶν τῆς μεταφορᾶς. Ὅσῳ πλησιέστεροι πρὸς τὴν πόλιν οἱ παράγοντες ἀγροῖ, τόσῳ αἱ δαπάναι μικρότεραι καὶ ἐπομένως τὸ εἰς ὠφέλειαν τοῦ καλλιεργητοῦ μέρος τῆς ἀγοραίας τιμῆς μείζον, ἀφοῦ ὅλα τὰ ὁμοειδῆ γεωργικά προϊόντα πωλοῦνται ὁπωσδήποτε εἰς τὴν αὐτὴν τιμὴν.

Δυνάμεθα λοιπὸν νὰ διαιρέσωμεν τὴν χώραν εἰς ἀλλεπαλλήλους κύκλους, ἔχοντας κέντρον τὴν καταναλίσκουσαν τὰ γεωργικά προϊόντα πόλιν. Διευθυνόμενοι δὲ ἀπὸ κύκλου εἰς κύκλον πρὸς τὰ ἄκρα τῆς ἐπικρατείας, παρατηροῦμεν ἀδιακόπως ἐλαττούμενον τὸ μετὰ τὰ ἔξοδα τῆς μεταφορᾶς ἀπομένον μέρος τῆς τιμῆς, μέχρις οὗ πρὸς τοὺς ἐξωτερικοὺς κύκλους τὰ ἔξοδα ταῦτα εἶναι τόσον μεγάλα, ὥστε δὲν καλλιεργεῖται πλέον ἡ γῆ διὰ τοὺς καταναλωτὰς τῆς πόλεως ἀλλὰ μόνον διὰ τοὺς ἐπιτοπίους.

Οἱ συγκεντρικοὶ οὗτοι κύκλοι χρησιμεύουσι καὶ εἰς ἐτέραν παρατήρησιν, διότι οἱ πλησιέστεροι πρὸς τὴν πόλιν καλλιεργοῦνται μᾶλλον εἰς προϊόντα ἀμέσου, οὕτως εἰπεῖν, χρήσεως, ἀνεπίδεκτα μακροχρονίου ἀποταμιεύσεως, ὡς π. χ. εἰς κηπουρικά, εἰς γάλα κττ. Τοιοῦτοτρόπως τὰ νωπὰ ἐδώδιμα καλλιεργοῦνται ἐντὸς τοῦ πρώτου σχεδὸν κύκλου καὶ οἱ παρ' ἡμῖν ἐξοχικοὶ ποιμένες, οἵτινες ἐκ τῶν ἀπωτέρων ὀρέων καταβαίνουσιν εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν πεδιάδα, μαρτυροῦσι ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς γαλακτοπαραγωγῆς τῶν, φεύγοντες τοὺς μᾶλλον ἐξωτερικοὺς κύκλους σπεύδουσι πρὸς τὸν μείζονα συγκέντρωσιν τῆς γαλακτοκαταναλώσεως. Ἐν τούτοις τὸ παράδειγμα τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ἀπομακρύνῃ ἡμᾶς ἐκ τῆς ἀρχικῆς ὑποθέσεως τῆς ἐρημικῆς χώρας καὶ τῆς ἐν τῷ κέντρῳ αὐτῆς μεγαλουπόλεως, καθόσον ἐν ταύταις ἡ ἀπόδειξις εἶναι δραστηκωτέρα.

Μεταξὺ τῆς κεντρικῆς πόλεως καὶ τοῦ πλησιεστάτου αὐτῇ κύκλου ἀναπτύσσεται τοιαύτη ἀνταλλακτικὴ σχέσις,

ὥστε ἡ ἐπίδρασις τῆς πόλεως ἀναφαίνεται ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῶν οικονομικῶν εὐκολιῶν τῶν παριστάμενων διὰ τρόπου ἀνεπίδεκτου ἀμφισβητήσεως. Αἱ ἀνακαλύψεις τῆς πόλεως μεταβαίνουν πολὺ βραδύτερον εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς κύκλους. Ὑπὸ καθαρῶς δὲ γεωργικῆν ἐποψίν ἡ μὲν πλησιεστάτη ἐξοχὴ φαίνεται ὅτι ἐργάζεται εἰδικώτερον διὰ τὴν πόλιν καὶ ἔχει τὸν τύπον τοῦ γεωργικοῦ ἐργοστασίου εἰς παραγωγὴν τροφῶν διὰ τοὺς ἀνθρώπους, τὰ κτήνη καὶ ἐν γένει παντὸς εἶδους φυσικῶν προϊόντων εἰς συντήρησιν τοῦ ἀστικοῦ πληθυσμοῦ, ἡ δὲ πόλις μεταβιβάζει πρὸς τὴν ἐξοχὴν τὰ πλεονάσματα τῶν ἐργατικῶν χειρῶν τῆς, τὰ λιπάσματα τῆς, καὶ τὰ κεφάλαιά τῆς. Ὅσῳ ἀπομακρυνόμεθα τῆς πόλεως πρὸς τοὺς ἐξωτερικοὺς κύκλους, τόσῳ ἡ μεταβίβασις τῶν προϊόντων τῆς πόλεως εἰς ἐργάτας, κεφάλαια, λιπάσματα κλπ. εἶναι δυσκολωτέρα. Τότε ἵνα ἀναπτυχθῇ ἡ ἐξοχικὴ καλλιέργεια, πρέπει μᾶλλον νὰ ἀποταθῇ αὐτὴ εἰς τὰ ἴδια ἑαυτῆς μέσα, τουτέστιν εἰς τὰς ἐν αὐτῷ τῷ τόπῳ ἀναγκαίας σχέσεις μεταξὺ παραγωγῆς καὶ καταναλώσεως.

Ὅσον ἀφορᾷ ἰδίως τὴν παραγωγὴν τῶν δημητριακῶν καρπῶν καὶ μεταξὺ αὐτῶν τοῦ σίτου, περὶ τοῦ ὁποίου μοι ἔλεγεν ἐσχάτως χωρικός τις, ὅτι εἶναι ὁ «βασιλέας» τῶν καρπῶν ⁽¹⁾, ἡ καλλιέργεια αὐτῶν ἔπεται εἰς τὴν προεκτε-

(1) Εἶναι περίεργος ἡ ἰδέα αὕτη. Ἡ συνάντησις ἔλαβε χώραν ἐπὶ ἄλωνα ἐνώπιον μεγάλης θημωνιάς. — «Πῶς λέγεις τὸν σίτον βασιλέα; Διότι τρέφει τὸν κόσμον καὶ δίδει τὴν τιμὴν εἰς ὅλα τὰ πράγματα. — Σὲ ἔθρεψε ποτὲ κανεὶς βασιλεὺς; Ὁχι. — Τὴν γυναῖκα σου, τὰ παιδιά σου; Ὁχι. — Γεῖτονά σου τίνα; Ὁχι. — Διὰ τί λοιπὸν λέγεις ὅτι ὁ σίτος εἶναι βασιλεὺς, διότι τρέφει;» Ὁ χωρικός ἐσώπησε· καὶ μετ' ὀλίγον μοι λέγει «δὲν δύνασαι ὅμως νὰ ἀρνηθῆς, ὅτι ὁ σίτος εἶναι βασιλέας εἰς τὸ κεφάλαιον τῶν τιμῶν. — Βεβαίως, τῷ ἀπαντῶ, ἡ ἀφθονία ἢ ἡ ἔλλειψις τοῦ σίτου ἐπιρραβεῖ τὰς τιμὰς τῶν λοιπῶν προϊόντων. Ὅταν τὰ τρόφιμα εἶναι εὐθηνά, ἀγοράζει τις περισσότερα ἐκ τῶν λοιπῶν τεχνουργημάτων, τῶν ὁποίων τοιοῦτοτρόπως ἡ τιμὴ ἀναβιβάζεται· καὶ τὰνάπαλιν ἐνομιζοίμεθα ὅμως,

θεΐσαν τῶν νωπῶν ἀγροτικῶν προϊόντων. Κατὰ πρῶτον λόγον παρίσταται ἡ τελειοποιημένη γεωργία. "Ὅσα ἀπομακρύνεται τις ἐκ τῶν κεντρικῶν κύκλων, τόσῳ ἡ καλλιέργεια τῶν δημητριακῶν καρπῶν ἀποτείνεται εἰς ἀπλουστέρας μεθόδους. Ἐπειδὴ, ὡς ἐξετέθη, ἕνεκα τῆς μεταφορᾶς εἰς τὴν πόλιν ἡ συναλλακτικὴ ἀξία τοῦ σίτου ἐλαττοῦται πρὸς τὰ ἄκρα τῆς χώρας, ἀναπόφευκτον εἶναι νὰ περιωρισθῶσι ἐν αὐτοῖς καὶ αἱ δαπάναι τῆς παραγωγῆς. Ἴδου ὁ λόγος δι' ὃν τὰ τελειότερα, καθ' ὃ δαπανηρότερα, συστήματα δὲν εἰσχωροῦσιν εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς κύκλους τῆς ὑποτιθεμένης ἐπικρατείας. Δυνατὸν λοιπὸν νὰ ἀποτελέσῃ τις διὰ τὴν γεωργικὴν τελειοποίησιν, κλίμακα, τῆς ὁποίας ἡ μὲν βᾶσις εἶναι πρὸς τὰ ὄρια τῆς ἐρημικῆς χώρας, ἡ δὲ ἀνωτάτη βαθμὶς πρὸς τὸ πυκνὸν τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῆς κέντρον.

Ἡ δὲ κτηνοτροφία, ὡς μέρος τῆς γεωργίας ἀναπόσπαστον, δύναται νὰ διαιρεθῇ εἰς δύο κατηγορίας. Ἐπειδὴ ἡ μετακίνησις τῶν κτηνῶν ἀπὸ τῶν ἄκρων τῆς ἐπικρατείας πρὸς τὸ κέντρον εἶναι ἥττον τῆς ἐπὶ τῶν λοιπῶν προϊόντων δαπανηρὰ, ἡ ἀνάγκη τῆς σχετικῆς καταναλώσεως τῆς πόλεως δύναται νὰ περιλάβῃ καὶ μᾶλλον μεμακρυσμένους τόπους. Εἰς τὰ ἄκρα οὕτω πολλαπλασιάζονται τὰ ἀναγκαῖα κτήνη, καθόσον δὲ εἰσχωροῦσι ταῦτα πρὸς τὸ κέντρον, σχηματίζεται ἰδιαιτέρα κατηγορία τῶν πρὸς πάχυνσιν ὀρι-

ὅτι καὶ οἱ βασιλεῖς δίδουσιν ἐπίσης καὶ ἀφαιροῦσι τὴν τιμὴν τῶν ἀνθρώπων; Ἐννοῶ, ἀπαντᾷ ὁ εὐφυὴς χωρικὸς, τὴν εὐθηνεῖαν τῶν σίτων, ἀλλὰ θέλω νὰ εἶπω, ὅτι οἱ βασιλεῖς δίδουσι τὰ ὑπουργήματα καὶ κατασκευάζουσι τοὺς μεγάλους. — Ἐχετε εἰς τὸ χωρίον σας τοιοῦτόν τινα; Ὁχι, — Μήπως σὰς λείπη διὰ τοῦτο ἡ τιμὴ; Αἶ! Κύριε, μοὶ λέγει ὁ χωρικὸς, εἶναι τὸ μόνον εἰς τὸ ὅποιον δὲν ἀλλάσσομεν τὴν ζωὴν μας πρὸς τοὺς μεγάλους. — Λοιπὸν, φίλε μου, κοπάνιζε τὸν σίτον σου χωρὶς πόνον ψυχῆς, διότι δὲν εἶναι ὁ βασιλεὺς σου, ἀλλ' ὁ ἐτήσιος κόπος σου, τὸν ὅποιον ἡ Θεὸς Πρόνοια ἐνσαρκώνει διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ λαοῦ.»

ζομένων. Ἡ ἀκρίβεια τῆς παρατηρήσεως δανείζεται ἱκανὸν φῶς ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν ἰσχνῶν κρεωπωλείων τοῦ χωρίου πρὸς τὰ παχέα τῆς πόλεως.

Ἄλλ' ὑποθεθῆσθω ὅτι πρόκειται περὶ τῶν ἀπωτάτων πλέον κύκλων τῆς ἰδανικῆς ἡμῶν ἐπικρατείας, ἐν οἷς οὐδὲ ἡ κτηνοτροφία δύναται νὰ καλλιεργηθῇ χάριν τῆς πόλεως, ἕνεκα τῆς μεγίστης ταύτης ἀποστάσεως. Τότε ἀναφαίνεται ἡ κυνηγετικὴ, ἡ ἀλιευτικὴ (ἐὰν ἀντὶ ἐρήμου θάλασσα χωρίζῃ τὴν ἐρημικὴν ἐπικράτειαν ἐκ τοῦ λοιποῦ κόσμου) μετὰ τῶν ἐχόντων τὸν χαρακτήρα τῆς σπανιότητος καὶ πολυτελείας προϊόντων αὐτῶν. Ἐὰν ἡ πόλις ἐπιθυμῇ μαργαρίτας καὶ δέρματα πολύτιμα, προθύμως πληρόνει τὴν δαπάνην τῆς μεταφορᾶς των καὶ ἀπὸ τῶν ὀρίων αὐτῶν τῆς χώρας· τὸ δὲ ζήτημα τῆς προμηθείας εἶναι καθαρῶς ζήτημα βιομηχανικῆς ἐπιχειρήσεως, τοῦ ὁποίου αὕτη δὲν θέλει λείπει νὰ ἐπιληφθῇ.

Ἡ ὅλη ἀξία τῆς προκειμένης ὑποθέσεως, ὡς ἕκαστος ἐννοεῖ, περιστρέφεται εἰς τὴν κυκλοφορίαν τῶν ἐφοδίων τῆς ζωῆς. Δὲν πρόκειται περὶ τῆς ἰδιαιτέρας ἐν ἐκάστῳ τόπῳ παραγωγῆς, τῆς ἀναγκαίας διὰ τὴν ἑαυτοῦ κατανάλωσιν. Ὁ σκοπὸς εἶναι νὰ ἀποδειχθῇ ὁ ἀναγκαῖος οἰκονομικὸς σύνδεσμος μετὰξὺ καταναλώσεως καὶ παραγωγῆς, ὅταν αὗται χωρίζονται ὑπὸ ἀποστάσεων κατὰ τὸ μᾶλλον ἥττον μεγάλων. Κατὰ τοῦτο ἡ πραγματικότης συμβιβάζεται ἐντελῶς πρὸς τὴν ἰδανικότητα τῆς ἀνὰ χεῖρας ὑποθέσεως. Τῶ ὄντι περὶ ἐκάστην πόλιν σχηματίζονται ἐκ τῆς φύσεως τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας κύκλοι τινες τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς διὰ τὸ τέλος πάντοτε τῆς προμηθείας τῆς τε πόλεως καὶ τῆς ἐξοχῆς ἀπὸ τῶν εἰς ἐκατέραν χρειωδῶν. Ἐπειδὴ δὲ μεσολαμβάνουσι διάφοροι τοῦ ἐδάφους περιπέτειαι, εἴτε λόγῳ γονιμότητος, εἴτε λόγῳ συγκοινωνίας, εἴτε λόγῳ πληθυσμοῦ, εἴτε λόγῳ βιομηχανίας, αἱ κυκλικαὶ περιφέρειαι πολλαχοῦ ἀποβάλλουσι τοῦ ἐπὶ τῆς ἰδανικῆς χώρας κανονικοῦ αὐτῶν σχήματος. Ἀλλαγῶ μὲν ἡ τρίτη π. χ. εἰσέρχεται ὑπὸ μαθηματικὴν ἔποψιν ἐντὸς τῶν ὀρίων τῆς πρώτης, ἀλλαγῶ δὲ

ἡ δευτέρα εἰσχωρεῖ πέραν τῶν ὁρίων τῆς ἐβδόμης καὶ οὕτω καθεξῆς.

Ἐὰν ὑπετίθετο, ὅτι ἐν ἐκάστη πόλει ὑπῆρχεν ἰδία ἐστία θερμαντικοῦ, ἐξ ἧς ἔπρεπε νὰ θερμανθῆ ἡ ἐξοχή, θὰ ἐσχηματίζοντο ἐν ταύτῃ τόσαι κυκλικαὶ ἰσόθερμοι γραμμαι, ὅσας θὰ ἐπέτρεπεν ἡ γειτνίασις τῶν ὑδάτων, τῶν ὁρέων, τῶν δασῶν, κλπ. γεωλογικῶν διαφορῶν δι' ὅλης τῆς κατ' αὐτὰς φυσικῆς ποικιλίας. Καὶ αἱ ἐντὸς δὲ τῶν ἐθνῶν ὑπὸ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων δημιουργούμεναι οἰκονομικαὶ γραμμαι τὸν αὐτὸν ἀκολουθοῦσι τῆς ἀναπτύξεως νόμον. Ὅλων αἱ περιφέρειαι ἔχουσι τι κεντρικόν· μόνη ἡ δύναμις τῆς ἐντάσεως διαφέρει. Οὕτω δύναται χώρα τις ἐν Εὐρώπῃ νὰ ἐκτείνῃ τὰς οἰκονομικὰς γραμμάς της μέχρι π. χ. τῆς Ἀμερικῆς, ἵνα ἐκ τῶν ἀπεράντων κτηνοτροφικῶν πεδιάδων ταύτης προμηθεύηται διὰ τῆς ἐπιστήμης νωπὰ κρέατα, τὰ ὅποια ἕτερος λαὸς πρέπει νὰ κατασκευάσῃ ἐπὶ τῆς ὀπισθοδρομικῆς πλευρᾶς τοῦ ὄρους, τὸ ὅποιον κατώκησαν ἀπ' αἰῶνος οἱ πρόγονοί του. Πόσον ἐκτείνεται ἡ πρώτη οἰκονομικὴ περιφέρεια καὶ πόσον σμικρύνεται ἡ δευτέρα!

ΧΡΟΝΙΚΑ.

Ἀποπερατωθεισῶν τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν, μετ' ἑλίγον ὁ τόπος περιμένει ἐκ νέου τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς τοῦ νομοθέτου περσιωπῆς, ἐκ τῆς ὁποίας ἡ συνταγματικὴ κυβέρνησις ἀπορρέει καὶ ἡ πρακτικὴ ἐμπεδοῦται δύναμις τῶν ἐθνῶν.

— Τὰ οἰκονομικὰ τῆς Ἐπικρατείας ὑποκρύπτουσι παγίδα, πρὸς τὴν ὁποίαν ἡ ἀπλὴ ἐμπειρικὴ ἀπεδείχθη εἰς ὑπερβολὴν μέχρι τοῦδε μύθῳ. Ἐὰν ἐλευθερία, τάξις καὶ οἰκονομία εἶναι τρεῖς ὅροι ἀναπόφευκτοι εἰς τὸ πολιτικὸν ἐκάστης χώρας μέλλον, οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ δὲν ἔχουσι ἀνάγκην νὰ μάθωσιν ἤδη, ὅτι εἶναι πάντοτε τὸ τιμαλφέστερον τῆς πατρίδος προπύργιον.

Ἐν Κηφισῇ, 4 Ἰουλίου 1874.